

במבוכי השקר – אנתוני אידן והקנוניה עם צרפת וישראל בסתיו 1956¹

מרדכי בר־און

האמת היא בת הזמן,
לא בת הסמכות

ברטולד ברכט

מברק לידיד

ביום ג', 30 באוקטובר 1956, בשעה 14:30 לפי שעות גריניץ', פחות מיממה לאחר שצה"ל פתח במערכת 'קדש' עם צניחת צנחניו באזור המיתלה, שלח סר אנתוני אידן (Anthony Eden), ראש־ממשלת בריטניה הגדולה, מברק סודי ביותר ואישי שהיה מיועד לרוברט מנזיס (Robert Menzies), ראש־ממשלת אוסטרליה. במברק ניסה סר אנתוני להסביר את הנסיבות ואת המניעים שהניעו את ממשלתו לשתף־פעולה עם ממשלת צרפת בהגשת 'האולטימטום'² למצרים ולישראל, שעה קלה לאחר משלוח המברק.³ בריטניה וצרפת דרשו ממצרים ומישראל להפסיק את הקרבות ביניהן, לסגת מהגדות של תעלת־סואץ מערבה ומזרחה ולאפשר לכוחות אנגליים־צרפתיים לתפוס שם עמדות ולהגן על בֶּטְחוֹן התעלה ועל המעבר החופשי בתוכה. מקומו של המברק נפקד מתיקי הארכיון המדיני של בריטניה (The Public Record Office) שנפתחו לחוקרים בינואר 1986, שלושים שנה לאחר משבר סואץ.

1. אני משתמש במונח 'קנוניה' משום שחיבור זה עוסק בפרספקטיווה הבריטית. הישראלים והצרפתים כלל וכלל לא ראו בהסכם סוור 'קנוניה'. על שאלה זו ראה מאמרי: M. Bar-On, 'David Ben Gurion and the Sèvres Collusion', in: Louis & Owen, *Suez 1956: The Crisis and its Consequences*, Oxford 1989, pp. 145-160
2. במברקו משתמש אידן במונח 'דרישה' (requirement) ולא 'אולטימטום'. מונח זה הוכנס על־פי דרישתה של ישראל. ראה על כך להלן. ברצוני להודות למר קית קייל (Keith Kyle) על שהסב את תשומת־לבי למברקו של אידן אל רוברט מנזיס ולהערת השוליים של לורנס (Lawrence) ממשרד החוץ הבריטי בקשר למברק זה.
3. המברק מצוי בתיקי המשרד ליחסי הקומונוולט (Public Record Office (PRO) DO 35/6336. תרגומו המלא מובא כנספח לחיבור זה. הודעות בנוסח דומה, אם־כי פחות מפורט ופחות אישי, נשלחו באותו יום גם למנהיגים אחרים של מדינות הקומונוולט הבריטי. על תגובותיהם של אלו ראה: R. Rhodes-James, *Anthony Eden*, London 1986, pp. 550-551

במבוכי השקר

על־פי החוק והכלל הנהוג, חושפים את מסמכי הממשלה הבריטית כעבור שלושים שנה, אולם מברקו של אידן הושמט מהתיקים שאושרו לחשיפה ולקהל הרחב הותר לעיין בו רק חמש שנים מאוחר יותר, בינואר 1991. מתוכנו של המברק הזה קשה להבין מדוע דווקא הוא הצריך חסיון־יתר, שהרי על פניו הוא אינו חורג מכל הנוסחאות האחרות של המנהיגים הבריטים להסבר המבצע ולהצדקתו בפומבי, בשעת מעשה ושנים רבות אחריו. יתכן שהסיבה נעוצה בהערת־שוליים, Minute בלשון הפקידים הבריטים, שרשם בשולי המסמך פלוני P. H. L. Lawrence ממחלקת אפריקה של משרד החוץ הבריטי, ימים אחדים לאחר שהמברק נשלח. הוא ציין שם שהמברק נשלח לתעודתו שעה קלה לפני שהמנהיגים הצרפתים, ראש־הממשלה גי מולֶה (Guy Mollet) ושר החוץ כריסטיאן פִינו (Christian Pineau) הגיעו ללונדון כדי לדון על התגובה הנדרשת להתקפה הישראלית בסיני. עובדה זו, העיר הפקיד, יכולה לעורר רושם כאילו כל העניין הוסדר מראש.⁴ אכן, הידיעות על צניחת הצנחנים הישראלים בעומק חצי־האי סיני הגיעו לידיעת פריס ולונדון בשעות הערב של יום ב', 29 באוקטובר.⁵ ההתפתחויות נדונו בממשלת בריטניה ובממשלת צרפת בנפרד כבר כמשך אותו לילה, כמוסכם בין הצדדים בוועידה החשאית שהתכנסה בסוור (Sèvres) בשבוע הקודם; אך ראש־ממשלת צרפת ושר החוץ שלו הגיעו ללונדון רק למחרת, בשעות הבוקר המאוחרות, והפגישה שהוחלט בה כביכול למסור אולטימטום למצרים ולישראל, גם זה כמוסכם מראש עם ישראל בסוור, התקיימה בשעות אחר־הצהריים והסתיימה רק סמוך לשעה 16:00.⁶ לשגרירי ישראל ומצרים בלונדון הוגש אולטימטום מִיד לאחר־מכן,⁷ דהיינו כשעתיים לאחר משלוח מברקו של אנתוני אידן אל רוברט מניס.

אפשר לשער שחשדותיו של אותו לורנס לא התעוררו רק בגין לוח הזמנים התמוה. הוא לא ידע דבר וחצי דבר על מה שהתרחש בסוור, כמו הרוב המכריע של הפקידים במשרד החוץ הבריטי, והמזימה שרקמו מנהיגיו מאז מחצית חודש אוקטובר הועלמה גם ממנו; אולם הנוסח המוזר והמבולבל למדי של המברק לרוברט מניס חיזק ככל הנראה בלבם של לורנס חשדות באשר למעשיהם של אנתוני אידן, סלווין לויד

4. PRO, FO 371/121790, VR 1091/663

5. במהדורת החדשות של שעה 19:00 לפי שעון ישראל (GMT 17:00) מסר דובר צה"ל הודעה על התחלת המבצע ובאותה שעה נפגש ראש אגף המודיעין, האלוף הרכבי, עם הנספחים הצבאיים של בריטניה וצרפת ומסר להם פרטים על הפעולה. הנוסח של הודעת דובר צה"ל מובא אצל מרדכי בר־און, אתגר. ותנר, קריית שדה בוקר 1991, עמ' 299. הדיווח של שגריר בריטניה בתל־אביב למשרד החוץ הבריטי כלול במברקו מאותו ערב:

PRO, FO 371/121782, Cable No. 583, VR 1091/380

6. בשעה 16:30 באותו יום, 30 באוקטובר, מסר אנתוני אידן הודעה בפרלמנט וסיפר לחברי הבית שהוא הגיע זה עתה מפגישה עם המנהיגים הצרפתים שגובשה בה מדיניות התגובה לפלישה הישראלית. ראה ב־ Hansard, *Parliamentary Debates*, House of

Commons, vol. 558, London 30.10.1956, cols. 1274-1298

7. נוסחי האולטימטום מצויים ב־ PRO, PREM 11/1105, pp. 501-503

(Selwyn Lloyd) וקומץ שרים אחרים שהיו בסוד העניין. כבר בשלב הזה חשדו בהם רבים. למעשה הודעותיו של אנתוני אידן והצהרותיו התקבלו באי־אמון כללי מיד עם פרסומן ואי־האמון לא הצטמצם לחוגי השלטון הבריטי.

כאשר מזכיר המדינה האמריקני ג'ון פוסטר דאלס (John Foster Dulles) הקריא טלפונית לנשיא אייזנהאואר (Dwight D. Eisenhower) את נוסחי האולטימטום מיד לאחר פרסומם בלונדון, העיר המזכיר: '[This is] about as crude and brutal as anything [I have] ever seen'⁸. אם בשעות הראשונות עוד היה ספק בדבר האופי המדויק של המזימה, הרי שמאוחר יותר באותו יום היא התבהרה לעין־כל במועצת־הביטחון, בנטו שהטילו בריטניה וצרפת על ההצעה האמריקנית לצוות על ישראל להפסיק את האש ולסגת לאלתר אל קווי שביתת־הנשק.⁹ שעה קלה אחרי־כן, בשיחה טלפונית שקיים דאלס עם הסנטור וולטר ג'ורג' (Walter F. George), יושב־ראש הוועדה לענייני חוץ של הסנט, הוא כבר אמר במפורש:

They are more or less conniving in an attack against Egypt and are using that as a prearranged pretext. ... It is almost certain that Britain and France are working in collusion with the Israelies.¹⁰

בערבו של אותו יום, עוד לפני שחלפו שתים־עשרה השעות שקצב האולטימטום לתשובת הצדדים הלוחמים, איש כבר לא האמין ל־סר פירסון דיקסון (Pierson Dixon), נציג בריטניה באו"ם. הוא הכחיש את הטענה, שנישאה בפי כל במסדרונות

8. 'זה המעשה המגושם והאכזרי ביותר שראיתי מעודי'. *Foreign Relations of the United States 1955-1957 (FRUS)*, vol. XVI, Doc. 427, p. 863

9. הנציג הסובייטי נקט מהלך מחוכם, ולאחר שצרפת ובריטניה הטילו נטו על ההצעה האמריקנית, הוא חזר והגיש אותה הצעה בהשמטת הפסקה הקוראת לחברות האו"ם להמנע מאיומים או משימוש בכוח. מאחר שכל מה שנותר מן ההצעה המקורית היה מכוון רק להפסקת התוקפנות הישראלית, נחשפה ערוותן של צרפת ואנגליה, שהתחייבותן בסוור אילצה אותן להטיל נטו גם על ההצעה הסובייטית. לכל היה ברור אפוא שהשתיים מתואמות עם ישראל וההתקפה הישראלית נעשתה על דעתן. ראה: *UN Security Council Official Record (SCOR) 1956, Proceedings, 750th Session*

10. 'הם פחות או יותר זוממים לתקוף את מצרים ומשתמשים בזה [בהתקפה הישראלית] כתרוץ מוסכם מראש. ... זה כמעט ודאי שבריטניה וצרפת פועלות בקנוניה אחת עם הישראלים'. השיחה התנהלה ב־30 באוקטובר, בשעה 12:48 לפי שעון־ניו־יורק, דהיינו שלוש שעות לאחר ההודעה הבריטית בדבר האולטימטום. *FRUS* (op. cit., note 8), Doc. 425, pp. 861-862. בשיחה עם הסנטור ויליאם נוֹלַנד (William Knowland) מקליפורניה, שהתנהלה באותו יום בשעה 1:02 לפי שעון ניו־יורק, אמר דאלס: 'יש עדות שהשתמשו בישראלים כפיתיון' (The evidence is the Israeli were used as a decoy). *FRUS*, Doc. 426, p. 862

הארגון הבינלאומי, בדבר תפקידן של בריטניה וצרפת בדחיפת ישראל לתקוף את מצרים, אולם נתקל באי-אמון מוחלט.¹¹

• • •

רוברט מנזיס, ראש-משלת אוסטרליה, היה ידיד נאמן וממושמע של המטרופולין בלונדון, ואישית, מאז תחילתו של המשבר, אף עמד בתקיפות לצדו של סר אנתוני אידן. בשבוע הראשון של חודש ספטמבר – לאחר ועידת לונדון הראשונה, שכונסה לשם טיפול במשבר ההלאמה של חברת סואץ (16–23.8.1956) והסתיימה בהחלטת 18 המדינות המערביות המשתמשות בתעלה לתבוע מנאצר פיקוח בינלאומי יעיל – יצא מנזיס למצרים בראש ועדה מצומצמת והציג את התביעה לשליט המצרי. בקהיר הוא יצג נאמנה את עמדתו התקיפה של ראש-משלת בריטניה.¹² גם לאחר שלב זה המשיך מנזיס לתמוך במדיניותו של אידן ואוסטרליה הייתה המדינה היחידה מבין מדינות הקומונוולת אשר התמידה בתמיכתה במטרופולין לאורך כל המשבר ועד לסופו.¹³

אין פלא אפוא שאידן ראה חובה לעצמו לעדכן בכל ההתפתחויות את ידידו שמעבר לימי הדרום ולהבטיח את המשך נאמנותו. עם-זאת, מאז חזר מנזיס במחצית ספטמבר למקום מושבו בקנברה, חלו בלונדון ובפריס התפתחויות שלא אפשרו עוד לאידן להיות גלוי-לב. בבואו להסביר למנזיס את הנסיבות שהביאו להתקפה הישראלית ולהגשת האולטימטום, אידן כבר אינו יכול אלא לגלות טפח והוא נאלץ לכסות טפחיים.

אומנם המברק אינו כולל שום דבר שקר ישיר ובוטה, כלומר אין בו אף פסוק אחד שאפשר לומר עליו במפורש כי הוא לא-אמת – אבל המברק בכללותו שקרי מאלף עד ת"ו. הוא שקרי בראש ובראשונה משום שהוא אינו מגלה את האמת בפרטיה החשובים ביותר ובכך הוא יוצר רושם מוטעה ומטעה. אין בו זכר לעובדה שההתקפה הישראלית בסיני תואמה עם בריטניה מראש. להפך, הוא מנסה ליצור רושם כאילו ישראל העמידה את בריטניה בפני עובדה מוגמרת, ואין לה, לממשלת הוד מלכותה, שום בררה אלא לדרוש מן הצדדים להתרחק מן התעלה, ואם צד מן הצדדים לא יציית לדרישה, יהא עליה לנקוט צעדים צבאיים. מטרת כל מהלכיה של בריטניה, כך אומר אידן לידידו, אינה אלא להבטיח מעבר של ספינות בתעלה ללא הפרעה ולמנוע את התפשטות הלחימה.

11. לדבריו המגומגמים של השגריר הבריטי באו"ם, ראה: SCOR 1956, op. cit., note 9.

12. על משלחת מנזיס לקהיר, ראה: R. Menzies, *Afternoon Light*, London 1967, pp. 162-169.

13. אידן החשיב מאוד את תרומתו של מנזיס והוא כולל בזכרונותיו את הנוסח המלא

של הדו"ח האישי שמנזיס שלח לו מקהיר. ראה: Lord Avon, *Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden*, London 1960, pp. 470-473.

13. על עמדותיה של אוסטרליה במשבר הסואץ, ראה: J. D. B. Miller, 'Australia and the Crisis', in: R. Louis & R. Owen, op. cit., note 1.

מבנה המברק אכן תמונה, וקריאה בין השיטין תוך הסתייעות בידיעת העובדות לאחר מעשה יכולה לחשוף רמזים מובהקים לכך שהיו קשרי תאום מוקדמים בין בריטניה, צרפת וישראל. אידן מספר למנזיס שעוד לפני שישראל יצאה לתקוף בסיני הבהירה לה ממשלת הממלכה המאוחדת 'באמצעות צינורות דיפלומטיים', שאין לה מחויבות להגן על מצרים. פרושו של משפט זה הוא כי בריטניה איננה מתכוונת להפריע למתקפה ישראלית על מצרים, להבדיל ממתקפה ישראלית על ירדן, שהייתה מאלצת את בריטניה לעמוד בהתחייבויותיה על־פי הברית שלה עם הממלכה ההאשמית ולהתערב נגד ישראל. הפער בין אמירה מעין זו ובין הזמנה להתקפה אינו גדול, אולם דברים אלו נבלעים בתוך ההסברים כי 'בריטניה אינה יכולה להרשות שמלחמה בין ישראל ומצרים תגרום לחסימת התעלה'. אידן אומנם מזכיר למנזיס ששניהם הסכימו, למן תחילת המשבר, כי יש 'לרסן את שאיפותיו של נאצר', אך האולטימטום וההתערבות הצבאית הצפויה אחריו אינם מוצגים כמהלכים המיועדים להכות בנאצר או לפגוע ביוקרתו, אלא כמהלכים שתכליתם 'להפסיק את הלחימה ולהבטיח את בטחון תעלת סואץ, שחיהם של עמים רבים כל־כך תלויים בה'.

* * *

אחרי סוור, כלומר לאחר פגישתם החשאית של שר החוץ הבריטי וראש־ממשלת ישראל, המנהיגים הבריטים נאלצו לחזור ולשקך והם עשו כל מאמץ להסתיר ולהכחיש את דבר התאום המוקדם עם הצרפתים ועם הישראלים עוד לפני שהחל המבצע. יום לפני הצניחה במיתלה, נפגש סלווין לויז עם וינתרופ אולדריץ' (Winthrop Aldrich), שגריר ארצות־הברית בלונדון, לשיחה על הגיוס רחב־הממדים של צה"ל, שכבר היה גלוי וידוע לכל. סלווין לויז ידע היטב שהגיוס נועד לממש את הסכם סוור וידע כי בעוד זמן לא רב יתקפו הישראלים בסיני; אף־על־פי־כן, זו הייתה תשובתו לשאלותיו של השגריר: 'Lloyd inclined [to] believe Israeli attack more likely to be directed against Jordan than against Egypt. ... He [was] unwilling [to] believe Israelies would launch full scale attack [against] Egypt despite temptation to do so'.¹⁴

אנתוני אידן ועוזריו הנאמנים דאגו להסתיר ולהעלים כל מסמך שעשוי היה לגלות את דבר הקנוניה שנקמה בסוור שבוע ימים לפני פרוץ הקרבות בסיני. הקבינט הבריטי פונס בבוקר 23 באוקטובר, שעות מעטות לאחר שסלווין לויז חזר מפגישתו עם בן־גוריון,¹⁵ ואנתוני אידן דיווח לחבריו בגילוי־לב: 'From secret

14. 'לויז נוטה להאמין שהישראלים יתקפו את ירדן ולא את מצרים. ... הוא מסרב להאמין שישראל תצא להתקפה בהקף מלא נגד מצרים, על־אף הפיתוי לעשות זאת', *FRUS* (op. cit., note 8), Doc. 405, pp. 817-820. ההנאה הוו. ראה עדותו בעל פה: John Foster Dulles Library, Princeton, Dulles Oral History Collection

15. על שיחות סוור בכלל והפגישה בין בן־גוריון לסלווין לויז, ראה: מ' בר־און, אתגר ותגרה, פרקים כו, כת, כט ובעיקר עמ' 258-261.

conversations which had been held in Paris with representatives of the Israeli Government, it now appeared that the Israelies would not alone launch a full scale attack against Egypt'¹⁶. בנוסח הזה יש הודעה מפורשת במגע ישיר בין נציגי בריטניה לנציגי ישראל, אם-כי ההודאה מצועפת-קמעא ואפשר להבינה באופנים שונים; אולם ההודאה הושמטה מכל העותקים של רישומי הקבינט ומכל מסמכיהם של השרים שהשתתפו ובמקום הנוסח הראשון הוכנס נוסח סתום: '...it now seems unlikely that the Israelies would not alone etc.'¹⁷

הנטייה להסתיר התגלית גם כאשר סר פטריק דין (Patrick Dean) וסר דונלד לוגן (Donald Logan), שיצגו את בריטניה בדיוני סוור ב-23 באוקטובר, חזרו ללונדון והביאו באמתחתם את פרוטוקול הוועידה, חתום בחתימת ידם בשם ממשלת הוד מלכותה. אנתוני אידן נודעק, הטיל את המסמך לאש וציווה לחסל את כל ההעתקים שנעשו ממנו במשרד החוץ. הוא אף הורה לצמד הפקידים לחזור לפריס ולהשתדל לקבל את העותקים שהושארו אצל הצרפתים ואצל בן-גוריון או לגרום להשמדתם, אך הם אחרו את המועד.¹⁸

על-כל-פנים, המברק ששלח אידן למנזיס, שהיה מסווג 'סודי ביותר - אישי', לא נועד אלא לעיניו של ראש-ממשלת אוסטרליה. גם יש להניח שאידן לא התכוון לכסות במברק זה על צפונות לבו, אלא להפך, להפגין גילוי-לב ככל האפשר, שהרי מה טעם ישלח מברק זה אם אין לו כוונה לשמור על ידידותו ועל אמונו של המכותב? האומנם ביקש להטעות גם את ידידו הטוב ולהוליכו שולל? או שמא לא היה מודע למידת השקר השזורה בין מלות המברק?

שקרים בפרלמנט

הרבה יותר חמור היה מצבם של סר אנתוני אידן וחבריו בין כותלי הפרלמנט. תוך ימים מועטים למן פרוץ הקרבות, הציפו את עיתוני בריטניה שמועות והשערות בדבר

16. 'משיחות חשאיות שהתקיימו בפריס עם נציגיה של ממשלת ישראל, נראה עתה שהישראלים לא יתקפו לבדם בהקף מלא את מצרים', PRO. CAB 128/30, CM (56)72, Confidential Annex. בארכיונים הבריטיים זה המקור היחיד המרמז על שיחות סוור. בשלב זה מסר אידן לקבינט שהישראלים לא יתקפו, בגלל דיווחו המוטעה של סלווין לויד, שלא הבין את המצב לאשורו (או שמא לא רצה להבינו), אך כריסטיאן פינז הגיע ללונדון שעות אחדות מאוחר יותר והסביר לאידן שהישראלים בעצם מוכנים לפעול. ראה עוד בפרשה זו אצל: מ' בר-און, בשערי עזה: מדיניות הכיטחון והחוץ של ישראל 1955-1957, תל-אביב 1991, עמ' 280-281.

17. 'עתה זה נראה לא סביר שהישראלים יתקפו לבדם...'. על תיקוני הנוסח ראה: K. Kyle, Suez, New York 1991, note 15 to chap. 17, p. 603

18. הסיפור הזה מובא בביוגרפיה של אנתוני אידן. ראה: R. Rhodes-James, Anthony Eden: A Biography, London 1986, p. 532; ראה גם: D. Logan, 'Collusion at Suez', Financial Times, 8.1.1986

'קנוניה' שנרקמה בין ממשלות בריטניה וצרפת ובין ממשלת ישראל. במהרה החלו גם חברי פרלמנט מקרב האופוזיציה לתבוע שהממשלה תאמת או תכחיש את השמועות הללו. הודאה בדבר הקשרים המוקדמים שנוהלו עם נציגי ישראל הייתה לא רק ממוטטת את מעמדו של אנתוני אידן כלפי פנים, אלא גם פוגעת קשות בשרידי השפעתה של בריטניה במזרח-התיכון. זה היה הדבר האחרון שאידן וסלווין לוויד היו מוכנים לעשות. במשך כל תקופת המשבר בסואץ התאמצו הבריטים בכל מאדם להפריד בין מריבתם עם נאצר ובין הסכסוך שלו עם ישראל. חשיפת ההסכם המוקדם בין הממלכה המאוחדת לישראל הייתה עלולה להציג את בריטניה בעיני העולם הערבי כבעלת-ברית של המדינה הציונית שנואת נפשו ולסתום את הגולל על שרידי השפעתה של בריטניה באזור. זאת ועוד: למן ראשיתו של המשבר, כיאה לסגנון הדיפלומטי האופייני לאידן מימים ימימה, הוא שאף לשמור ולו על מעט צידוק לגלי להתערבותו בענייני התעלה. הקנוניה עם ישראל הייתה חושפת את מלוא אי-הגלגלות של מעשיו.

אומנם על-פי מיטב המסורת הבריטית, מותר להסתיר מידע או להקנע מגילוי כל הקלפים לפרלמנט, אך לשקר ישירות במצח נחושה פרושו לפגוע בעצם האמון הבסיסי שהמטטר הבריטי מושתת עליו. הממשלה השמרנית מצאה עצמה דחוקה יותר ויותר לפינה והיא נדרשה בקולניות גוברת לגלות את קלפיה על התאום המוקדם לקראת המלחמה במצרים. בדיון הסוער שהתקיים בפרלמנט ביום ד', 31 באוקטובר, ממש בשעה שהפצצות של בעלות-הברית החלו נוחתות על בסיסי מצרים, יו גייטסקל (Hugh Gaitskell). מנהיג הלייבור, תקף את הממשלה בנאום מזהיר והזכיר בין השאר את השמועה המרחפת בחלל: 'It is the story that the whole business was a matter of collusion between the British and French Governments and the Government of Israel'. בהיותו דחוק לפינה נאלץ סלווין לוויד להצהיר: 'It is quite wrong to state that Israel was incited to this action by Her Majesty's Government. There was no prior agreement between us about it'.¹⁹

אף-על-פי-כן, החשדות וההאשמות לא חדלו לפעפעע והקרע בתוך העם הבריטי הלך

19. 'מדובר בסיפור שכל העניין [ההתקפה נגד מצרים] מבוסס על קנוניה בין ממשלות בריטניה וצרפת ובין ממשלת ישראל'. תשובתו של לוויד: 'הטענה שממשלת הוד מלכותה הדיחה את ישראל לפעולה זו היא טענה מוטעית. לא היה בינינו כל הסכם מראש על כך'. *Parliamentary Debate (Commons)*, Vol. 1441-1570; נאום של יו גייטסקל מובא בנספח 3 לספר: H. Thomas, *The Suez Affair*, London 1966

והעמיק.²⁰ כל מאמציו של אנתוני אידן לכסות על מערומי הקנוניה התנדפו כעשן והכל דיברו על תאום מוקדם בין בריטניה וצרפת ובין ישראל כאילו הוא עובדה בדוקה, אף-כי לא ידעו את כל פרטי הסוד. ערוותו של אידן כבר הייתה גלויה לעין כל ואיש לא האמין עוד לתרוצים הדחוקים שדוברי הממשלה ניסו להציג לקהל ולפרלמנט. אַניירין ביִנן (Eneurin Bevan), מבכירי האופוזיציה שאל בסגנונו הסרקסטי והמבריק את אנתוני אידן באחד מדיוני הפרלמנט:

Did Marianne take John Bull to a secret rendezvous? Did Marianne say to John Bull there was a forest fire going to start and did John Bull then say 'We ought to put it out?' but Marianne then said 'No, let us warm our hands by it, it is a nice fire'? Did Marianne deceive John Bull or seduce him?²¹

אף-על-פי שחשדותיו של ביִנן היו מתוננים והמציאות חרגה מעבר להם, נזעק הפעם אנתוני אידן עצמו והכחיש:

But to say - and this is what I want to repeat to the House - that Her Majesty's Government were engaged in some dishonourable conspiracy is completely untrue, and I most emphatically deny it.²²

דברי סלווין לויִד ואנתוני אידן בפרלמנט נראים על פניהם כשקרים מובהקים, ביודענו את הקורות בסוור ואת חלקו האישי של סלווין לויִד בוועידה, בשמו של אנתוני אידן – חלקו ב'בישול הסצנריו' שהוסכם עליו שם וישראל פעלה על-פיו ואחר-כך גם אנגליה וצרפת. במבט לאחור לא יכול להיות ספק כי גם ממשלת

20. הקרע העמוק שנפער בחברה הבריטית בגלל המשבר בסואץ מתואר בספרים רבים, מאחר שהוא נשאר בזכרונם של בני הדור ההוא כזיכרון טראומטי ביותר. ראה למשל: R. Rhodes-James, *Anthony Eden*, pp. 552-555. ספרו של פול ג'ונסון, אחד הספרים הראשונים שהתפרסמו על המשבר, כתוב מנקודת-ראות ביקורתית מאוד ומשקף את השקפות מפלגת העבודה הבריטית. אף-על-פי-כן הוא משקף בחדות את הפילוג העמוק שהתחולל בעם הבריטי באותם ימים. ראה: P. Johnson, *The Suez War*, London 1957.

21. 'האם לקחה מריאן את ג'ון בול לפגישה חשאית? האם אמרה מריאן לג'ון בול שבערה עומדת לפרוץ ביער והאם אמר לה ג'ון בול: "עלינו לכבות אותה" אבל מריאן הוסיפה ואמרה: "לא! הבה נחמם את ידינו, זוהי אש נאה?" האם מריאן הוליכה שולל את ג'ון בול או פיתתה אותו?' (ג'ון בול הוא כינוי מסורתי לבריטניה, מריאן היא דמות האישה הצעירה המסמלת את צרפת). *Parliamentary Debates (Commons)*, Vol. 561, col. 1277.

הציטוט מובא גם אצל: H. Thomas, *The Suez Affair*, p. 85.

22. 'ברצוני לשוב ולהבהיר לכית: אין שום אמת בטענה שממשלת הוד מלכותה הייתה מעורבת במזימה בלתי-מכובדת. אני מכחיש זאת בתוקף'. *Parliamentary Debates (Commons)*, P. Calvocoressi, *Suez: Ten Years*; Vol. 562, cols. 1457-1458; הציטוט מובא אצל: *After*, New York 1966, p. 85.

בריטניה וגם ממשלת צרפת היו להוטות לכך שישראל תפתח במלחמה בסיני ואף מצאו דרכים לשדר להיטות זו לבנגוריון. יתר-על-כן, בנגוריון הבהיר הבהר היטב, הן למנהיגי צרפת והן לסלווין לויד, כי מבחינת ישראל הזמן המוצע לפעולה המשותפת אינו זמן נוח והרקע המדיני אינו בשל דיו לדעתה, ובכל-זאת, רק בגלל תשוקתם של הבריטים והצרפתים לצאת למערכה לא יאוחר מסוף חודש אוקטובר, הוא נעתר להפצרות של בעלות-הברית לקיים את המערכה בעיתוי שהן הציעו.²³ קשה מאוד שלא לראות בפרוטוקול של סוור 'הסכם מוקדם' (a prior agreement) ואידן ולויד ידעו זאת אֶל-נכון.

האומנם יתכן אפוא, שמנהיג שמרני והגון, בעל עבר מפואר כעברו של אנתוני אידן, ישקר בפרלמנט ויסכן בצורה כה פזיזה את שמו הטוב? עד עצם היום הזה, שנים רבות לאחר מותו של סר אנתוני (לימים הוא הוכתר בתואר לורד אֶבון, Lord Avon), רוב המחברים האנגלים נוהרים בכבודו. אף-על-פי שהם מספרים את סיפור המעשה במלואו וגם מגדירים את מעשיו מדי פעם בפעם במונחים ביקורתיים למדי, הם אינם מתמודדים ישירות עם השאלה הזאת ולכן גם אינם מביאים הסבר מספק לפרשת השקרים. כך, למשל, קית קייל מתייחס אל מברקו של אנתוני אידן לנשיא אייזנהאואר ביום הפְּרָסוּם של האולטימטום למצרים ולישראל. במברק מתמם אידן ואומר על הפלישה הישראלית לסיני: 'We would not wish to support or even to condone this action of Israel', וקייל מעיר על כך: 'It is a masterpiece of prevarication'.²⁴ הביוגרף הרשמי של אידן, המחפש בדרך-כלל דרכים להצדיק את מעשיו או לפחות לרַכֵּךְ את משמעותם השלילית, מכנה את החלטתו של הקבינט הבריטי, בהמרצתו של סר אנתוני, לאשר ב-25 באוקטובר את הקנוניה 'planning a conspiracy'.²⁵ לא ו־אִינּו אפוא שמחבר בריטי יאמר בכל הפשטות שראש-הממשלה של בריטניה שיקר לעמו ולפרלמנט שלו ויבקש להסביר את הנסיבות ואת המניעים שדחפו את ראש-הממשלה למעשה חמור שכזה. עד מערכת סואץ נחשב אנתוני אידן לאחד המכובדים והמבריקים שבמדינאי בריטניה במאה העשרים. שמו יצא לפניו לאחר שהעז בצעירותו לעמוד נגד הזרם ולהתפטר על רקע הפייסנות של מנהיגיו הבכירים כמשברים שחוללה התוקפנות הפשיסטית בשנות השלושים. בזכרונות המלחמה שלו כתב וינסטון צ'רצ'יל על אידן דברי שבח מפליגים. הוא הילל במיוחד את אומץ-רוחו ואת ישרותו:

23. ראה דבריו של בנגוריון בפתיחה של ועידת סוור אצל מ' בראון, אתגר ותגרה, עמ' 247 ואילך.

24. 'איננו חפצים לתמוך בפעולתה של ישראל או אפילו למחול עליה', וקייל מעיר: 'זו הייתה מלאכת מחשבת של סילוף האמת', K. Kyle, *Suez*, p. 359. ועל דבריו של לויד בפרלמנט שצוטטו לעיל מעיר קייל: 'The House was explicitly misled' ('בית הנבחרים הוטעה במפורש'). המלה שקר אינה פרלמנטרית, כנראה, גם מחוץ לבית הנבחרים... ראה: K. Kyle, *Suez*, p. 379

25. R. Rhodes-James, *Anthony Eden*, p. 537

There seemed one strong young figure standing up against long, dismal and drawling tides of drift and surrender, of wrong measurement and feeble impulses. ... He seemed to me at this moment to embody the life-rope of the British nation, the grand old British race that had done so much for men.²⁶

אכן דברי תהילה יוצאי־דופן מפיו של בר־סמכא מהולל. במונחי המוסר המדיני המקובל באנגליה קשה לתאר מעשה חמור יותר מאשר שקר הנאמר מפיו של ראש־ממשלה בפני הפרלמנט שלו. האומנם היה אידן מודע לכך שבדבריו באותו יום הוא עלול לנפץ תהילה שנרכשה באומץ וביושר־לב במשך שנות דור? היתכן כי בזקנתו ביש אותו צעיר אמיץ את נעוריו בצורה כה מחפירה, או שמא הוא ראה את פני הדברים אחרת? באילו צידוקים אפשריים השתמשו אידן ולויד בינם לבין עצמם? כיצד הם הביאו את עצמם לעמידה מאחורי הנוסחאות השקריות שנאלצו לבטא בפומבי?

התזה המונחת ביסודו של חיבור זה היא האפשרות כי כמו במברקו למנזיס כן גם בדבריו בפרלמנט אנתוני אידן שיקר בראש ובראשונה לעצמו, ומאחר שכך גם שיקר לאחרים. במהלך ההכנות למבצע 'מוסקטיר' נמצא אידן במצוקה קשה; מצד אחד הוא נדחף לפעול, מכוח ההכרה כי יש להכות בנאצר כדי להציל את מעמדה של בריטניה ואת מכלול האינטרסים שלה במזרח־התיכון ומכוח התשוקה העזה להכות בעוד מועד את 'הדיקטטור מקהיר', ולו גם באמצעות ניצול ישראל כמכשיר להגשמת תשוקה זו; מצד שני הוא חשש משיתוף־פעולה גלוי עם ישראל שנואת הערבים, פן יבולע לאותו מעמד ולאותם אינטרסים עצמם.

כדי לנווט בין המצרים, תפר לעצמו אנתוני אידן, בתפרים גסים ומחוספסים, חליפת לחץ שתאפשר לו, כך הוא האמין, לעבור בים הסוער. הוא ביקש להעמיד פנים, גם בינו לבין עצמו, כאילו לא הוא־עצמו חולל את הארועים שכה יחל להם, אלא הם ארעו מעצמם, וכאילו דברים אשר אכן קרו, בעצם לא קרו באמת. אידן בנה מערכת של מסמכים ו'הוכחות' שאמורות היו לאשרר מראש את חפותו. הטרגדיה של האיש נעוצה בכך שהוא שכח, במצוקתו, כי העולם קולט את האמת הסובסטנטיבית ואינו מעוניין במסמכי אליבי מפוברקים ובטיוחי ניסוחים ונוסחאות.

מעצם טבעה, קשה להוכיח תזה הקשורה בעולמו הפנימי של מנהיג ובהגיגים שבינו לבין עצמו. האמנם התעוותה הבחנת המציאות בתודעתו של סר אנתוני ורוחו נקלעה להשליה־עצמית כה מוזרה? רק לעתים רחוקות מאוד נוכל למצוא מסמכים והוכחות חותכות ובדוקות שיעידו על עיוותים שכאלה, אולם תקנת המחבר היא

26. 'דמות אחת, צעירה וחזקה, ניצבה נגד הזרמים העכורים הגוברים, המתמשכים ומייאשים של הגררות וכניעה, של שיקול־דעת מוטעה ותגובות חלושות. ... באותו רגע הוא גילם בעיני את חוט השני של האומה הבריטית, של הגזע הבריטי המפואר והוותיק שעשה כה רבות למען האנושות'. W. Churchill, *The Second World War*, I, London 1952,

שפרישת העלילה כשהיא לעצמה, על כל פרטיה ומבוכיה, תשכנע גם את הקורא בהנחה המונחת ביסוד חיבור זה.

Chequers

הסיפור התמוה מתחיל במחצית חודש אוקטובר, כאשר בעקבות הישיבות הממושכות והמייגעות במועצת־הביטחון של האו"ם, נראָה שָׁלוּ כל הקצין ועלתה על שָׁרטון ספינת ההתערבות הצבאית האנגלית־צרפתית, שנועדה לבטל את נזקייה של הלאמת התעלה ולהכות בנאצר מכה אחת אפיים.²⁷ מראשית המשבר שפרץ בסוף חודש יולי, לאחר שנאצר הלאים את חברת תעלת־סואץ, אידן היה משוכנע כי יש להכניע את הנשיא המצרי בדרך זו או אחרת ולבטל את ההלאמה או לפחות להבטיח פיקוח וניהול בינלאומיים בתעלה. יתר־על־כן, אידן האמין שיש לגרום לנפילתו של נאצר, או לכל הפחות לפגוע ביוקרתו פגיעה ניצחת שתמנע ממנו לסַפֵּן בעתיד את מעמדה של בריטניה במזרח־התיכון ואת מעמד המערב באזור. במברקו הראשון אל הנשיא אייזנהאואר, מִיָּד לאחר הלאמת התעלה, אידן כותב: 'If we do not [take a firm stand over this now], our influence and yours throughout the Middle East will, we are convinced, be finally destroyed'.²⁸

כמו ברפלקס מותנה, המשבר עורר את זכר המשברים הגדולים שפקדו את הדמוקרטיה המערבית בשנות השלושים עם עלייתם של הדיקטטורים הפשיסטים באירופה. השוואות בין מעשהו של נאצר בתעלה ובין כניסת הצבא הגרמני לחבל הריין בשנת 1936, ועוד יותר מכן השוואות בין נאצר עצמו למוסוליני רווחו מאוד בבירות צרפת ואנגליה.²⁹ נראָה כי בתודעתו של סר אנתוני, האיש ששבחיו נישאו בפי כל כאיש אשר עמד באומץ נגד פיוסו של הרוזן האיטלקי, הייתה להשוואות אלו השפעה מרחיקת־לכת. ימים אחדים לאחר פרוץ המשבר חזר אידן וכתב לנשיא האמריקני כי נאצר אומנם אינו משול להיטלר, משום שמאחריו אין אומה לוחמת דומה לאומה שעמדה מאחרי הרוזן הגרמני, 'But the parallel with Mussolini is close'. לכן אין מנוס אלא לעשות הכל כדי להכריח את נאצר להקיא את טרפו (to disgorge 'his spoiles') והוא סיים את מברקו בביטוי שחזר עליו פעמים רבות במהלך המשבר כולו:

They [the British people] are grimly determined that Nasser shall

27. על הדיונים במועצת־הביטחון בראשית אוקטובר, ראה: B. Urquhart, *Dag Hammarskjold*, New York 1972, pp. 165-171

28. 'אנו משוכנעים, שאם לא ננקוט [עתה עמדה תקיפה בעניין זה], השפעתנו והשפעתכם במזרח־התיכון תִּהְרָס סופית'. מברק אנתוני אידן לנשיא אייזנהאואר מ־27 ביולי 1956, PRO, PREM 11/1177; וכן ב־ FRUS, Doc. 5, pp. 9-11

29. סלווין לויז עורך בזכרונותיו מעין רשימה קצרה של רוב המנהיגים שנתפסו לאותה השוואה. ראה: S. Lloyd, *Suez 1956: Personal Account*, London 1978, pp. 191-192

not get away with it this time because they are convinced that if he does, their existence will be at his mercy.³⁰

אכזבתו המרה של אנתוני אידן מגמאל עבדל נאצר קדמה להלאמת התעלה, ולמן הרגע שנפערה התהום ביניהם היו לה גם ממדים אישיים ורגשיים, לא רק מדיניים. בלונדון כבר היה ברור בסוף דצמבר 1955, שכשלוש מאמציו של הגנרל טמפלר (Gerald Templar) לשכנע את ירדן להצטרף ל'ברית בגדד' נבע במידה רבה מהשפעתו המחשמלת של גמאל עבדל נאצר בתור מנהיג הפאן-ערביות המתעוררת ומהתערבותו הישירה בנעשה בממלכה ההאשמית. אף-על-פי-כן, בסוף חודש מרס 1956 משרד החוץ הבריטי עוד שקל אם להזמין את המנהיג המצרי ללונדון.³¹ בכל-אופן, ימים מעטים לאחר-מכן הבריטים מאשימים את נאצר בגרימת פיטורי הגנרל גלב (John Bagot Glubb) מפיקוד על הצבא הירדני ואנתוני אידן החל להשוות את נאצר למוסוליני ולהרהר בכיבוש התעלה, כדי לשקם את היוקרה הבריטית במזרח-התיכון. הוא אומר לאוולין שקבורו (Evelyn Shuckburgh), מנהלה של מחלקת המזרח-התיכון במשרד החוץ הבריטי, כי יש להפטר מנאצר: 'It is either him or us, don't forget that'.³²

בפרוץ המשבר סביב תעלת-סואץ הגיע זעמו האישי של אנתוני אידן על נאצר לנקודת רתיחה ממש. דימויי המאבקים נגד הדיקטטורים בשנות השלושים חוזרים ונשנים ונראים בעליל שהם היו מונחים כל העת גם בתשתית התבוננותו של אידן במשבר סואץ. אידן היה משוכנע שנאצר הנשען על הרוסים, כמו מוסוליני שנשען על הגרמנים בשנות השלושים, הוא סכנה חמורה למערב. בעיניו הדרך היחידה לחסום דיקטטורים היא נקיטת מהלכים נחרצים כבר בראשית דרכם של הדיקטטורים. שוב ושוב הוא ניסה לשכנע בדבר גם את ידידו בווינגטון. הוא חזר וכתב לנשיא:

There is no doubt in our minds that Nasser ... is now effectively in Russian hands, just as Mussolini was in Hitler's. It would be as ineffective to show weakness to Nasser now in order to placate him as it was to show weakness to Mussolini.³³

אפשר לשער שאידן חשש שמא הוא לא יהיה ראוי עוד לתהילה שהקנתה לו עמדתו האמיצה נגד הפשיזם בשנות השלושים, אם תחת שרביטו תכנע בריטניה הגדולה לתוקפנותו של אותו 'מיני-דיקטטור' מקהיר; אלא שתמרוניו המפותלים של ג'ון פוסטר דאלס בחודשים אוגוסט וספטמבר והמחלוקת הקשה שפילגה בעניין הזה את

30. '[הבריטים] נחושים בדעתם כי הפעם אסור להניח לנאצר להתחמק, מאחר שהם משוכנעים כי אם אכן כך יקרה, קיומם יהיה נתון לחסדו'. מברק אנתוני אידן לנשיא אייזנהאואר

מ-1956.5.8, PRO, PREM 11/1098; וכן ב-146-148, FRUS, Doc. 64, pp.

31. E. Shuckburgh, *Descent to Suez: Diaries 1951-1956*, London 1986, pp. 315-316.

32. Ibid, pp. 338, 346.

33. מברק אידן לאייזנהאואר מ-1956.1.10, PRO, PREM 11/1170; וכן ב- FRUS, Doc.

287, pp. 618-619.

העם האנגלי, וכן התנהגותו הזהירה והמפוכחת של נאצר לאחר ההלאמה – כל אלה הלכו וטִשְׁטְשוּ את התמונה והשמיטו מידיה של אידן את העילה להתערבות צבאית במצרים.³⁴ בינו לבין עצמו אידן לא ויתר על רצונו הלוהט להכות בנאצר, אולם המציאות המדינית, הן בתוך ארצו והן בזירה הבינלאומית, כלמה את התשוקה הזאת במחסומים שהלכו וגבהו.

לאחר שמועצת־הביטחון של האו"ם התכנסה לפי בקשתן של בריטניה וצרפת בראשית אוקטובר, הצליח מזכיר האו"ם, דג המֶרְשִׁילֵד, לקיים בלשכתו שיחות ישירות בין שרי החוץ של צרפת ואנגליה מזה ובין שר החוץ המצרי מחמוד פֶּאוּזִי מזה ולגבש הצעת פשרה סבירה למדי; אלא שפשרה זו הייתה עשויה לפתור את הבעיות הכרוכות בהפעלת התעלה ובשיט הבינלאומי בתוכה, אך הייתה משאירה את נאצר על כנו וסופו שהיה יוצא מן המשבר כמנצח ויוקרתו הייתה מרקיעה שחקים. אנתוני אידן, ולא פחות ממנו הצרפתים, ראו כיצד הסיכוי להגשים את רצונם העז לגמד את דמותו של נאצר או אף לסלקו כליל מן הבמה הולך ונמוג לנוכח עיניהם הכלות. עם־זאת, הגנרל מוריס שֶׁל (Maurice Challe), סגן הרמטכ"ל הצרפתי שחזר זה עתה מסיור בצה"ל, לא ידע מנוח. ראשו הפורה ורבי־הדמיון הגה רעיון מרתיק־לכת. בהסתמכו על מה שראו עיניו בעת ביקורו בישראל, הוא ביקש להעלות בפני אנתוני אידן רעיון מפתה. הוא יצא אפוא ב־14 באוקטובר לביקור חטוף בביתו הכפרי של ראש־ממשלת בריטניה בצ'קֶרס, בהמרצתו של כריסטיאן פינז, שר החוץ הצרפתי, ובלוויית השר הצרפתי אַלְבֶּר גַּזִּיֶה (Albert Gazier), שהיה באותה שעה ממלא־מקום שר החוץ מאחר שפינו עדיין שהה בניו־יורק.³⁵ הגנרל הצרפתי שֶׁטַח לפני ראש־ממשלת בריטניה את מה שיוודע לימים בשם 'הסֶצְנָרִיו של שֶׁל': ישראל תזמן לתקוף את המצרים בסיני; צה"ל מסוגל להתקרב לתעלת־סואץ בתוך ימים ספורים; אז תנצלנה בריטניה וצרפת את המצב שנוצר כתרוץ נוח, ובמסווה של סכנה המאיימת על שלום התעלה הן תגשנה למצרים ולישראל 'אולטימטום' שידרוש הפסקת אש מידית ונסיגת כל הכוחות מאזור התעלה; אם צד מן הצדדים הלוחמים יסרב להצנות לאולטימטום הזה, תמצא העילה האבודה ובעלות־הברית יפעילו את תוכנית 'מוסקטיר' וישתלטו על אזור הסואץ.

34. זכרונותיו של אידן מספקים תאור מפורט למדי ואמין להשתלשלות המערכה הדיפלומטית סביב משבר הסואץ עד לפגישה הדרמטית בצ'קֶרס במחצית חודש אוקטובר. החלקים העוסקים במשבר סואץ יצאו־לאור בספר נפרד. ראה: A. Eden, *The Suez Crisis of* 1956, Boston 1968, chaps. 2-6. גם זכרונותיו של לוייד עד לנקודה זו אמינים. ראה: S. Lloyd, *Suez 1956*, chaps v-x; חומר רב מצוי גם בפרסומים של מחלקת המדינה האמריקנית. US Department of State, *US Policy in the Middle East, September 1956-June 1957*, Washington 1957.

35. אידן אינו מזכיר בספרו דבר על הפגישה בצ'קֶרס. המידע שלנו על אותה פגישה מופיע רק אצל: A. Nutting, General M. Challe, *Notre révolte*, Paris 1968, pp. 27-28. ואצל: *No End to a Lesson*, New York 1968, pp. 90-95.

אנתוני נטינג (Anthony Nutting), שכיהן באותה עת כסגן שר החוץ הבריטי וממלא מקומו, השתתף באותה שיחה בהעדרו של סלווין לוי. הוא מספר שאידן נפל על הרעיון כמוצא שלל רב והתקשה להסתיר את התרגשותו: 'He could scarcely contain his glee'. ראשה ממשלה הבריטי ביקש לברר אם תוקפנות ישראלית לא תחייב את בריטניה וצרפת להתערב לצדה של מצרים בהתאם להצהרת שלוש מעצמות המערב משנת 1950, אך אלבר ג'וז'ה הזכיר לו כי לאחרונה המצרים עצמם התכחשו לאותה הצהרה. בתגובה הצהיר אידן בשמחה: 'so that lets us off the hook, we have no obligation, it seems, to stop the Israelies attacking the Egyptians'.³⁶

נראה לו אפוא שהתקפה ישראלית בסיני יכולה לספק לבריטניה עילה להפעיל את כוחותיה נגד נאצר. במה דברים אמורים? בתנאי חמור שהיוזמה הישראלית לא תנבע מהסכם מוקדם שיציג את בריטניה כגורם שהוא המזמין או המדיח את ישראל לתקוף; שהרי כל מדיניותו של אידן במשבר נועדה בראש ובראשונה להציל את מעמדה של בריטניה במזרח התיכון ואין מתכוון בטוח יותר להרס מעמד זה מאשר שיתוף פעולה צבאי בין בריטניה לישראל השנואה והתקפה מתואמת של השתיים על אחת ממדינות ערב. יש להשמר אפוא מהסכנה הזאת מכל משמר. אכן, ליסצנריו של של' כפי שהוא הוצג בצ'ק'רס היה יתרון נוסף בעיני אידן: הערבים עשויים לראות באולטימטום ניסיון של בריטניה למנוע מישראל להגיע אל התעלה או אף להשיג השג כלשהו בסיני, אך יתרון זה היה מותנה בתנאי חמור שמהלך הארועים לא יראה כאילו הוא תפור מראש ומוסכם בין בריטניה וישראל. חרף התלהבותו של אידן מהתוכנית שהוצעה, הוא יעשה מעתה כל ניסיון להבטיח שבריטניה לא תופיע כ'מזמינה' את ישראל להתקפה או אף כמשתפת פעולה עמה. בריטניה תנסה להעמיד פנים כאילו ההתרחשויות באזור מפתיעות אותה ולה עצמה אין כל חלק בהן או ביוזמה שחוללה אותן.

אם כן, כיצד משתפים פעולה בלי לשתף פעולה? יתר על-כן, מי ישכנע את ישראל לקיים את חלקה במשחק? יחסי ישראל ובריטניה נמצאו באותה עת בשפל שלא היה כדוגמתו מאז שחילה האוויר הישראלי הפיל חמישה מטוסים של חילה האוויר המלכותי בראשית ינואר 1949. בריטניה וישראל נמצאו בעימות חזיתי, עקב פעולות התגמול של צה"ל נגד בסיסים בירדן ועקב איומיה של ישראל כי תפלוש לגדה המערבית אם

36. 'אם כך, זה משחרר אותנו מכל התחייבות. לא מוטלת עלינו חובה למנוע את הישראלים מלתקוף את מצרים', A. Nutting, *ibid.* אידן חזר על הטיעון בדבר העדר מחויבות בריטית להגן על מצרים על-פי ההצהרה של שלושת המעצמות משנת 1950 גם במכתבו אל רוברט מניוס, ובנימוק זה הוא השתמש פעמים רבות בטיעוניו להצדקת האולטימטום וההתערבות נגד מצרים. אלא שטיעון זה הוא טיעון מגוחך: ראשית משום שצידוק להפגעות מהגנת מצרים עדיין אינו צידוק להתקיף אותה; ושנית, כפי שאנתוני נטינג ביקש להסביר לאידן כבר בפגישה בצ'ק'רס, המחויבות הבינלאומית של בריטניה נובעת מעצם ההצהרה של שלוש המעצמות והיא אינה תלויה בהסכמת הצדדים לסכסוך במזרח התיכון. ראה: A. Nutting, *ibid.*, p. 92

יִפְנֶס צבא עירק לגדה-המזרחית.³⁷ כיצד אפשר אפוא לשכנע את בן-גוריון ברצינות כוונותיה של בריטניה?
 דווקא שאלות היוזמה וההתנעה של 'הסצנריו' נותרו סתומות בפגישת צ'ק'רס. 'ישראל תוזמן לתקוף בסיני', אמר שם הגנרל של, אך סתם ולא פֶרש מי יהיה המזמין. יתר-על-כן, הן על-פי עדותו של נטינג והן על-פי זכרונותיו של הגנרל של, לא נאמר בפגישה אם אומנם ישראל מסכימה למלא את התפקיד שיעד לה 'הסצנריו'. גם לא דנו שם בשאלה איך אפשר יהיה להשיג את הסכמתה. כאשר חזר סלווין לליד מניו-יורק, הוא חיווה באוזני אידן את דעתו כי '... the idea of our inviting Israel to attack Egypt was a poor one'.³⁸ גם אידן חיפש עתה דרכים להִמנע מהצרה הכרוכה בהזמנת ישראל, בלי לוותר על עצם ההזדמנות להכות בנאצר.

Hotel Matignon

כדי לברר נקודה זו ועניינים אחרים, הזעיק אידן את סלווין לליד מניו-יורק והם יצאו לפריס ב-16 באוקטובר. שני השרים הבריטים קיימו שיחה ממושכת עם גי מולה ועם שר החוץ שלו כריסטיאן פינז ב'הוטל מטיניון', ארמונו הרשמי של ראש-ממשלת צרפת. על-פי דרישתו של אידן, לא השתתפו בפגישה דיפלומטים נוספים כלשהם, לא מן הצד הצרפתי ולא מן הצד הבריטי.³⁹
 אין בידינו עדות מפורטת ומהימנה על מהלך הדיונים ב'הוטל מטיניון'.⁴⁰ ההודעה לעיתונות שפורסמה בתום השיחות עסקה בתוצאות הדיונים שהסתיימו זה עתה

37. הדרדרות המצב לאורך הגבול הירדני-ישראלי הייתה קשורה להתערעות המשמעת הפנימית בצבא הירדני, להחרפת המאבק הפנימי בממלכה ולתוכנית הבריטית לחסן את משטרו של המלך חוסיין באמצעות הצבת גייסות עירקיים בירדן. ראה בפרשה זו: מ' בראון, בשערי עזה, פרק י"ג; וכן אצל: A. Abidi, *Jordan - A Political Study 1948-1957*, London 1965; P. J. Vatikiotis, *Politics and the Military in Jordan: A Study of the Arab Legion 1921-1957*, London 1967

38. 'הרעיון שנזמין את ישראל לתקוף את מצרים הוא רעיון לא טוב'. S. Lloyd, *Suez 1956*, p. 166

39. גלדווין ג'ב (Gladwyn Jebb), השגריר הבריטי בפריס, התרעם על כך שלא הותר לו להשתתף בפגישות, אך אידן התעקש להפגש ב'שמונה עיניים'. ראה: שם, עמ' 173; PRO, PREM 11/1126, Gladwyn to Lloyd, 17.10.1956

40. בהעדר פקידים בפגישה, לא נרשמו כל רשימות. יומיים לאחר הפגישה חיבר סלווין לליד מסמך המפרט לכאורה את מהלך השיחה, אך החומר אינו אמין, שכן ברור שלליד ניסה להסתיר בו פרטים חשובים. ראה: PRO, FO/800, 728, Memo by Lloyd, 18.10.1956. אנתוני נטינג מביא בזכרונותיו דברים שאמר לו סלווין לליד לאחר שובו מפריס והדברים נראים לי אמנים יותר. ראה: A. Nutting, *No End to a Lesson*, pp. 98-99. הפרטים המובאים בזכרונותיהם של אידן, לליד ופינז ממושטשים ואף סותרים זה את זה וקשה להסתמך עליהם.

במועצת הביטחון ובמגעים שדג המרשילד המשיך לקיים בעקבות הדיונים, כלומר היא הסתירה את עיקר החידוש שחודש באותה פגישה.⁴¹ עדות ישירה על מה שהתרחש בארמון הפריסאי באותו יום קיימת רק במסמך סודי שאנתוני אידן הסכים להשאיר בידי הצרפתים, כדי שיביאו אותו לידיעת הישראלים. על פי תוכנו של אותו מסמך, אפשר לשער שהצרפתים הסבירו לעמיתיהם מלונדון, כי ישראל מלאה חשדות נגד בריטניה וחוששת שבריטניה תבגוד ובסופו של דבר תתקע סכין בגבה. ואומנם זה היה הלוך-רוחו של בן-גוריון בשומעו את פרטי 'הסצנריו של של'. הוא רשם ביומנו: 'המזימה הבריטית, נראה לי, היא לסבך אותנו עם נאצר ולהביא לידי כיבוש ירדן על ידי עירק'.⁴² כדי להרגיע את הישראלים ואת בן-גוריון בראש ובראשונה, כך סברו הצרפתים, יש לתת בידם ערובות כלשהן נגד אפשרות של מעל.

ערובות של ממש אידן לא היה מוכן לתת, שהרי הן היו מסככות את בריטניה בקשר ישיר עם ישראל. הפתרון נמצא בכעין 'הצהרת כוונות', שהבריטים רשמו על נייר אשר לא הופנה אל כתובת מסוימת כלשהי; המסמך נמסר לצרפתים תוך הכנה שהם יעבירו אותו לישראלים. נכללה בו הנוסחה הבריטית שאידן וליד ידבקו בה מאז ואילך בדבקות של טובע, משום שזו הנוסחה שהייתה אמורה לשמור על חפותם מכל קשר ישיר עם ישראל. אכן, מאומה לא נאמר בו על 'הזמנתה' של ישראל למערכה. מדובר בו אך ורק על התחייבות בריטית כלפי צרפת, כי בריטניה תצא עם צרפת למערכה אם יקרה המקרה וישראל תתקוף על דעת עצמה. הניסוח שם נסב רק על Contingency planning ותו לא. זה לשון המסמך שהשאירו הבריטים בפריס:

I. In the event of any threat of hostilities in the neighbourhood of the Canal the French and British Governments would call the belligerent to halt and to withdraw from the immediate vicinity of the Canal. If both agree, no action would follow. If one or both refuse, Anglo-French forces would intervene to ensure the free Passage of the Canal.

II. In the event of hostilities developing between Egypt and Israel Her Majesty's Government would not come to the assistance of Egypt because Egypt is in breach of a Security Council Resolution and has moreover repudiated Western aid under the Tripartite Declaration. Different considerations would of course apply with Jordan, with whom Her Majesty's Government have, in addition to

41. נוסח ה-Communique שפורסם בתום הפגישה מצוי אצל A. Eden, *The Suez Crisis of* 1956, pp. 152-153

42. יומן בן-גוריון, 17.10.1956, ארכיון המכון למורשת בן-גוריון, קריית שדה-בוקר.

their obligation under the Tripartite Declaration, a firm treaty.⁴³

טביעת אצבעותיו של אנתוני אידן ניכרת היטב בניסוח הלגליסטי עד כדי גיחוך, אך מה שחשוב לענייננו הוא שמסמך זה קבע את המסגרת המדינית והמוסרית אשר רק בתוכה ראה אידן את עצמו מסוגל להגשים את 'הסצנריו של של': אנגליה אינה יוזמת מאומה, היא רק מבהירה מה יהיו תגובותיה אם יתהווה מצב מסוים. לא זו בלבד שאין במסמך הסכמה מוקדמת בין בריטניה וישראל, אלא הוא גם איננו משקף קשר ישיר כלשהו ביניהן. יתר-על-כן, בריטניה חוזרת ומדגישה את מחויבותה לידידיה הערבים.

כל זאת רק לכאורה, כמובן, שהרי מעיקרו המסמך לא נולד אלא כדי להרגיע את הישראלים, והבריטים ידעו אל-נכון שהוא יועבר לידיעת הישראלים עוד באותו ערב – לשם כך הוא חובר. גם ברור שהמסמך מנוסח על רקע של 'הבנה מראש' או לכל הפחות 'ידיעה מוקדמת' באשר למעשיו העתידיים של כל אחד מן הצדדים.

למעשה המסמך נועד ליצור 'מראית עין' כלשהי. הוא קָדָה מעין מציאות מדומה, אף-על-פי שהוא לא נועד לסבר את אוזנם של זרים. מצפונם של אנתוני אידן וסלווין לויד ותפיסתם בדבר ההגינות הבינלאומית הראויה חייבו את 'מראית העין' שהמסמך הזה יצר, והיא הייתה חשובה להם עד כדי כך שהם נצמדו אליה בקנאות. שנים רבות לאחר-מכן, כאשר הראה החוקר קית קייל לאנתוני נטינג את הסיכום שערך סלווין לויד מיד לאחר הפגישה, שהיה אפוף ברוחה של אותה 'מראית עין', כינה נטינג את הדברים: 'A shocking attempt to mislead future historians'.⁴⁴

עם-זאת, יש להטיל ספק אם לנגד עיניהם של אידן ולויד ניצבו באותו מעמד ההיסטוריונים של העתיד. אפשר לשער כי באותו מעמד המנהיגים הבריטים לא התכוונו להונות את הרושמים של קורות העתים, אלא ביקשו דווקא להונות את עצמם, כדי להגן על חפותם הדיפלומטית והמוסרית. הם רצו לעשות מעשה ובעת ובעונה אחת להעמיד פנים, אפילו כלפי עצמם, כאילו לא הם העושים והמעשה פשוט

43. I. במקרה שתרחש סכנת מעשי איבה בקרבת התעלה, ממשלות צרפת ובריטניה יקראו לצדדים הלוחמים להעצור ולסגת מהאזור הסמוך לתעלה. אם שני הצדדים יצתרו לפנייה, לא תִּקָּט כל פעולה. אם יסרב אחד מהצדדים או שניהם יסרבו, כוחות אנגליים-צרפתיים יתערבו כדי להבטיח מעבר חופשי בתעלה.

II. במקרה של לחימה שתפרוץ בין ישראל למצרים, ממשלת הוד מלכותה לא תבוא לעזרת מצרים, משום שמצרים סרבה להשָׁמַע להחלטות של מועצת-הביטחון ואף התנערה מהסיוע המערבי שהוצע לה בהתאם להצהרה המשולשת [משנת 1950]. שיקולים שונים יִקָּטו כמובן כאשר לירדן, אשר אתה יש לממשלת הוד מלכותה חוזה מפורש, נוסף למחויבותה בהתאם להצהרה המשולשת.

את הנוסח הבריק לשמעון פרס כבר באותו ערב יוסף נחמיאס, נציג משרד הביטחון בפריס, במברק מס' 506/ג, 16.10.1956, המצוי בארכיון פרס.

44. 'ניסיון מדהים להונות את ההיסטוריונים של העתיד'. הדברים מצוטטים אצל K. Kyle, *Suez*, p. 302

'קורה', כאילו הם אינם שותפים למזימה ושקועים בה עד צוואר. ההתממות הבריטית הייתה פתטית. המסמך אומנם מנסה להתחמק מן האחריות באשר למעשיה של ישראל בעתיד, אך עצם חיבורו ונסיבות חיבורו היו בבחינת הזמנה למחול. המשמעות איננה נמסרת באופן מלא במלים ובניסוחים גרידא, לכשעצמם; להקשר הניסוח ולתכליתו יש תפקיד חשוב בקביעת המשמעות. לא במקרה כינה בן-גוריון את התוכנית כולה בשם 'התוכנית הבריטית', אף-על-פי שידע ברור כי היא נרקחה במוחו הער של הגנרל הצרפתי. כל תוכנה, צורתה ותכליתה לא נועדו אלא לרצות את נטיית המנהיגים הבריטים להעמיד פני בתולה גם לאחר ליל הכלולות. עד מהרה התברר שהסתבכותם של הבריטים במזימה ובמבוך ההשליה-העצמית עדיין לא הגיעה לשיאה.

Sèvres

אומנם הצרפתים נטלו על עצמם את המשימה לשכנע את בן-גוריון לפעול בהתאם למסמך שחובר ב'הוטל מטיניון', אבל ברור היה לבריטים כי לא מן הנמנע שיודקו שוב לעזרתם לצורך שכנועו של בן-גוריון; חשדותיו כלפי הבריטים היו עמוקים מדי והם ידעו כי יתכן שפגישה משולשת תהיה בלתי-נמנעת. כאשר דיווח סלווין לויד לסגנו אנתוני נטינג על תוצאות השיחות ב'הוטל מטיניון', הוא סיפר לו שצפוי כי בתוך זמן קצר יתקיימו בפריס התייעצויות נוספות בין הצרפתים לישראלים. נטינג מוסיף ומספר: 'He [Lloyd] hoped that we [the British] would not have to be directly associated with those talks, at any rate at the political level, but he could not rule this out'⁴⁵. פרושו של דבר שהאפשרות לקיים פגישה משולשת נידונה כבר ב'הוטל מטיניון', אם-כי הדבר לא סוכם סופית.

אכן, חששותיו של לויד התאמתו. במהרה התברר לצרפתים, שהסיכוי היחיד לשכנע את בן-גוריון בכנותם של הבריטים – לאחר שכבר הודיע להם ברורות כי הוא דוחה על הסף את 'התוכנית הבריטית'⁴⁶ – נעוץ בהפגשתו פנים אל פנים עם נציג בכיר של ממשלת הוד מלכותה. היום קשה לברר כיצד בדיוק פיתו הצרפתים את לויד לבוא לפגישה ההיסטורית בוילה של משפחת בונניה דה לה שפּל (Bonnier de la Chapelle) בסוור. לויד מספר שהחלטה על כך נפלה בהתייעצות בלתי-פורמלית שקיים אידן בצ'קס עם שרים מעטים ב-21 באוקטובר, כלומר שעות אחדות לפני

45. 'סלווין לויד] קיווה שאנו [הבריטים] לא נאלץ להיות קשורים ישירות בשיחות האלה, לכל הפחות לא בדרג הפוליטי, אך הוא לא יכול היה לבטל אפשרות זו'. A. Nutting, *No End to a Lesson*, p. 98

46. מיד כשנודע לבן-גוריון דבר 'הסצנריו' הוא הבריק לפריס: 'לא נראית לנו ההצעה שצרפת ואנגליה יבואו להפריד בין שני הצדדים'. למחרת, כאשר הודיע על הסכמתו לבוא לפריס, חזר והבהיר לצרפתים: 'הרעיון הבריטי של מתקפה ישראלית והפרדה בין הנצים בידי הבריטים [אינו בא] בחשבון'. ראה: מ' בראון, אתגר ותגרה, עמ' 242, 244.

שלויד יצא לפריס ונפגש בערבו של אותו יום עם בן־גוריון.⁴⁷ מכל מקום, ברור שהפגישה הביכה את סלווין לוויד והייתה למורת־רוחו. יש להניח שגם הוא הבין היטב כי המגע הישיר עם הישראלים יקשה מאוד על הבריטים להמשיך בהשליה־עצמית, בהתעלמות ובהעלמה שהם ניסו ליצור ב'הוטל מטיניון'. דיון נזכר ברושם שעשה עליו סלווין לוויד באותה פגישה: 'כל הילוכיו אמרו סלידה – סלידה מן המקום, מן החברה ומתוכן הדברים שנאלץ לעסוק בהם'.⁴⁸

סלווין לוויד ניסה לשחק במשחק 'מראית העין' גם בעצומו של המעמד בסוור. את הפגישה שנועדה לתכנן פעולה צבאית משותפת הוא פתח בהסבר מפורט על הסיכויים להגיע לפשרה עם המצרים. הוא חזר והדגיש שהסכמת ממשלתו נתונה רק לנוסח המסמך שסוכם ב'הוטל מטיניון'. נוכחותו בסוור לא נועדה, כך חפץ לראות את הדברים, אלא לברר מה הישראלים מתכוונים לעשות, כדי לקבוע את התגובה הבריטית לצעד הישראלי, 'הספונטני' כביכול. גם כאן המלים אינן יכולות להסתיר את האמת המהותית, שהרי לוויד עצמו הוסיף מיד ואמר בתחילת דבריו, שהפרוש המעשי של אותן הסכמות שהוסכמו ב'הוטל מטיניון' הוא שישראל חייבת לפתוח מיד ב'פעולות מלחמה בהקף מלא'.⁴⁹

לישראלים שנכחו בפגישה לא יכול היה להיות כל ספק: בריטניה מבקשת מישראל לפתוח במלחמה נגד מצרים. היה ברור שישראל היא המתבקשת להעֵתר לפנייה האנגלית־צרפתית ולא היא היוזמת מלחמה ומעמידה את בריטניה בפני עובדה מוגמרת – מטרתם של הבריטים והצרפתים בפגישה הייתה לשכנע את ישראל לפעול. בתום השיחות שרטט משה דיון מעין קריקטורה, המציגה את ג'ון בול ומריאן האומרים 'After you! לישראל הקטן' תוך כדי מחווה של הזמנה למחול. שרטוט חפוז זה שיקף היטב את פרשנותם של הישראלים בסוור למצב. לפגישה גם לא הייתה משמעות אחרת לא מצד הנסיבות האובייקטיביות שחוללו אותה ולא מצד תוצאותיה. שום ניסוחים והתחמקויות מילוליות לא יכולים היו לשנות את המהות הבסיסית של הפגישה.

בזכרונותיו סלווין לוויד טוען: 'Throughout I tried to make it clear that an Israeli-French-British agreement to attack Egypt was impossible'; הוא גם טורח לשוב ולהדגיש כי בפגישת סוור 'מאומה לא הוסכם';⁵⁰ אולם האם יכול להיות ספק כלשהו שהמערכה כולה התחוללה אך ורק על בסיס ההסכמה שעובדה באותה פגישה חשאית כפרברי פריס? האם אפשר לתאר אחרת את מה שארע שם ומה שארע לאחר־מכן בשדה המערכה ולא לקבוע כי לפנינו תכנון וביצוע של התקפה מתואמת מראש בין שלושה צדדים שכרתו ברית לתקוף במשותף את מצרים?

47. S. Lloyd, *Suez 1956*, p. 180.

48. מ' דיון, אכני דרך: אוטוביוגרפיה, ירושלים ותל־אביב 1978.

49. מ' בר־און, אתגר ותגרה, עמ' 258–261.

50. 'במשך כל הזמן ניסיתי להבהיר שהסכם ישראלי־צרפתי־בריטי לתקוף את מצרים אינו בא בחשבון'. S. Lloyd, *Suez 1956*, p. 185; הקריקטורה מופיעה בטייטה לחיבור אתגר ותגרה, הנמצא בארכיון בן־גוריון שבמכון למורשת בן־גוריון, קריית שדה־בוקר.

כאשר ימים אחדים לאחר מכן אמר סלווין לויז בפרלמנט כי 'לא היה ... כל הסכם מראש' בין בריטניה וישראל ובריטניה לא הדיחה את ישראל לתקופה את מצרים, הוא ניסה להצדיק את עצמו ולהתפס להבט הפורמלי של מלים שנאמרו או ציודקים שנרקחו באופן מלאכותי בשעת מעשה. אף-על-פי-כן, לא המלים ולא הניסוחים הם שקבעו את אמתו של המצב שנוצר. יתכן שמנהיגיה של בריטניה לא 'הדיחו' את ישראל לתקופה, אך הם ללא ספק שאפו בכל מאודם לכך שישראל תתקופה ורצונם זה הניע גם הניע את ישראל לפעולתה. 'הסכם מראש' במובן הפורמלי אולי לא היה כאן, אך הייתה גם הייתה הבנה מפורשת למדי, שכמוהו כהסכם מראש לכל דבר. כאשר כתב אידן למנזיס ידידו שבריטניה הבהירה לישראל 'מה תהיה עמדתנו במקרה שיפרצו מעשי איבה', גם הוא ביקש לפרש את פגישת סוור באמצעות פרוש פורמלי-חיצוני, אך בעשותו כן הוא העלים את משמעותה האמיתית.

טיהור השרץ

את הנעשה כבר אי-אפשר היה להשיב. הפגישה הישירה בין בן-גוריון לשר החוץ הבריטי הייתה בעלת השפעה מכרעת בהשגת הסכמתו של ראש-ממשלת ישראל להורות לצה"ל לקיים את חלקו על-פי 'הסצנריו'.⁵¹ כעבור יומיים גם הגיעו לסוור, על-פי הוראתו של אידן, שני פקידים בכירים של משרד החוץ הבריטי, ולאחר ברור של פרטים נוספים הם חתמו על 'הפרוטוקול של סוור' ב-23 באוקטובר אחר-הצהריים. מסמך זה מפרט את ההסכמה שהושגה בין ישראל ובין צרפת ובריטניה בדבר דרך הביצוע של המערכת המשותפת נגד נאצר, והפתיח של המסמך אף קובע זאת במפורש.

הפקידים הבריטים הסתפקו כנראה בהנחה שכל פרשת הדיונים בסוור תשאיר בבחינת סוד כמוס לעתיד לבוא, אך לא היו ערים דיים לשיקול המפותל של מנהיגיהם בינם לבין מצפונם. הם נהגו כמנהג פקידים נאמנים, הרגילים בנוהלים דיפלומטיים, אך אנתוני אידן נדהם ונזעם כשנודע לו שמסמך כזה חובר ונחתם בשם ממשלתו. הדבר עמד בניגוד משווע לדרך שהוא וסלווין לויז ניסו לסלול ב'הוטל מטיניון' במאמציהם לשמור על חפותם. אידן, כאמור לעיל, ציווה מיד להשמיד את המסמך ואף החזיר את שני הפקידים האומללים לפריס, כדי שינסו להשמיד גם את העותקים שהושארו בידי הצרפתים והישראלים – אך לשווא; הפרוטוקול כבר היה מוצפן עמוק בחזית מקטורנו של בן-גוריון, גבוה מעל לשמי הים-התיכון, בדרכו חזרה

51. ניתוח הסיבות להסכמת בן-גוריון ל'סצנריו' מופיע אצל מ' בר-און, 'שערי עזה, עמ' 290 – 293; ראה גם: M. Bar-On, 'Ben Gurion and the Sèvres Collusion', op. cit., note 1

לישראל.⁵² נראה שלא את המסמך בלבד ביקש אידן לשרוף ולאבד, אלא את עצם המעשה שנעשה. לא החשש שמא יגלה מי מהצדדים את דבר קיומו של המסמך הטריד אותו, אלא העובדה שהמסמך העיד על כך שהתסריט המלאכותי שניסה לכפות על הארועים התמוטט לנוכח הארועים עצמם ואיים לעמת אותו ללא פשרות עם מצפונור-שלו.

בזכרונותיו מתמם סלווין לוי וטוען: 'There had been ... no reason to regard the document as anything other than a record of the discussion on which the three delegations would report'.⁵³ אכן, הכל הסכימו שההסכם טעון אישורן של הממשלות, ואידן נמנע מאישרורו והסתפק במכתב שהוא כתב לגי מולה ב-25 באוקטובר. במכתב הוא ניסה לחזור ל'מראית העין' של 'הוטל מטיניון', כאילו ידה של בריטניה לא הייתה במעל. וזו לשון כתב האשרור: 'They confirm that in the situation envisaged, they will take the action described. This is in accordance with the declaration included with the communication of October 21st'.⁵⁴

נוסח זה היה תמוה, משום שהוא יצר רושם שהבריטים כביכול לא השתתפו כלל באותן 'שיחות'; אך עצם נסיונם של הבריטים לעקוף את הפרוטוקול של סוור, ולדבר על 'מצבים חזויים בלבד' וחלילה לא על 'מצבים מוסכמים מראש', מדגיש היטב את העובדה שגם בעיניהם המסמך המטריד הזה היה יותר מאשר 'רישום של שיחות' גרידא. נאמן לשיטתו ביקש אידן לדבוק בדימוי ולהעמיד פנים כאילו המסמך כלל לא חובר וההסכמות לא היו ולא נבראו.

כאשר הגיע נוסח מברקו של אידן לידי בן-גוריון, לא היה ברור לישראלים על איזו 'הצהרה' ועל איזה 'מסר' אידן מדבר, אולם ההכנות למבצע 'קדש' כבר היו בעיצומן ובן-גוריון הסתפק בהבטחתם של הצרפתים שהסכמי סוור יקוימו. כבר לא היה טעם לברר את משמעות הפרטים בניסוחים הבריטיים וכאשר המבצע עצמו החל להתגלגל נשכח כל העניין. רק שנים רבות מאוחר יותר התברר שאידן וסלווין לוי עשו מאמץ

52. הפקידים היו סר פטריק דין (Patrick Dean), סגן המנכ"ל של משרד החוץ הבריטי ויושב-ראש ועדת השרותים החשאיים, וסר דונלד לוגן (Donald Logan), מזכירו הפרטי של לוי, שהשתתף גם בפגישה הראשונה. העותק המקורי היחיד של הפרוטוקול מצוי בארכיון בן-גוריון אך הוא עדיין לא נחשף. קית קייל הצליח לשחזר אותו מתוך פּרפרזות שונות שפורסמו ומביאו כנספח לספרו.

53. 'לא הייתה כל סיבה לראות במסמך משהו שמעבר לרישום השיחה ששלושת הצדדים היו אמורים לדווח עליה [לממשלותיהם]'. S. Lloyd, *Suez 1956*, p. 188.

54. 'הם מאשרים כי אם יתרחש המצב שנחזה מראש, הם [הבריטים] ינקטו את הפעולות שתוארו. כל זאת בהתאם להצהרה הכלולה במסר ששוגר ב-21 באוקטובר'. נוסח התגובה הבריטית נמסר בו ביום לנציג של משרד הביטחון הישראלי בפריס והוברק ארצה. ראה מברק נכנס מפריס, מס' ג.593, ארכיון פרס. בנוסח המברק של יוסף נחמיאס נפלה טעות בתאריך. כפי שנראה להלן, נמסרה 'הצהרה' הבריטית שהמברק מדבר עליה רק ב-22 בחודש.

של הרגע האחרון לתקן את מה שעוות מבחינתם בסוור, לשוב אל בסיס המגעים ששורטט ב'הוטל מטיניון' ובזאת לקנות לעצמם שוב את היכולת להכחיש כל הסכם מוקדם עם הישראלים בלי לחטוא יותר מדי לאמת.

ב־22 באוקטובר, אם נחזור ימים אחדים אחורה, הגיע כריסטיאן פינז ללונדון, כדי למסור לאידן כי על־אף הרושם השלילי שסלווין לזיד קיבל בשיחתו בליל אמש עם בן־גוריון, ישראל מסכימה למלא את חלקה 'בסצנריו', בשינויים מסוימים. פינז הביא עמו ללונדון טיוטה שהכתיב לו משה דיין, המפרטת את התנאים לנכונותה של ישראל לצאת למערכה. התנאים שהוצגו נראו לאנתוני אידן סבירים והוא הפקיד בידי פינז מסמך שיהיה מבוסס על מסמכו של דיין והוא שהיה הבסיס להסכם שיחתם למחרת בסוור. בשלב הזה הרגיש סלווין לזיד שהוא ואנתוני אידן נגררו, הרחיקו־לכת והסתבכו עמוק מדי. הוא כותב בזכרונותיו: 'I felt Pineau might make more of our talk than was warranted'.⁵⁵ כדי לחזור ולאשש את ההנחות שההסכמה הבריטית לכל המהלך הושתתה עליהן, הוא מסר לשר החוץ הצרפתי מסמך שנקבע בו בין השאר:

Il doit être clair, en vue de ce que nous avons dit hier, que le Royaume-Uni n'a pas demandé au gouvernement israélien d'entreprendre quelque action que ce soit. Nous nous sommes uniquement demandé quelles seraient nos réactions dans le cas o certains événements se produiraient.⁵⁶

יותר משאר העקבות המעטים שהשאירו אחריהם מנהיגי בריטניה במהלך כריתת הברית בינם ובין צרפת וישראל, מסמך זה חושף את דרכם להתבונן בתהליך ולפרשו. זה מסמך פתטי, אך מעניין מאוד. גם הוא לא נועד לפרסום והוא לא ראה אור עד שפינז סיפר עליו בזכרונותיו עשרים שנה מאוחר יותר; אפילו הישראלים לא ידעו עליו דבר. לכן אין להניח שהוא נועד ליצור אליפי כלפי הציבור הרחב, או אפילו כלפי הקהילייה המדינית באנגליה והקהילייה המדינית מחוצה לה. גם הגרסה שמכתבים שכאלה נועדו עבור 'ההיסטוריה' איננה נראית סבירה. יתר־על־כן, יש פער מזהים בין תוכנו של המכתב למציאות אשר הלכה והתגלגלה לפני ואחרי כתיבתו. להצהרה שבריטניה איננה מבקשת מישראל לנקוט מהלכים כלשהם לא הייתה כל זיקה למציאות, שכן במציאות עמדה בריטניה לצאת למלחמה על בסיס אותה פעולה ישראלית 'בלתי־מוזמנת'. למעשה המסמך נועד להיות מעין 'גשר של נייר' לגישור

55. 'חשתי שפינז עלול ליחס לשיחתנו משמעות שתחרוג מעבר לכוונתנו'. S. Lloyd, *Suez* 1956, p. 186

56. 'לאור מה שאמרנו אתמול, עלי להבהיר שהממלכה המאוחדת אינה מבקשת מממשלת ישראל לנקוט פעולה כלשהי. שאלנו את עצמנו בלבד איך נגיב במקרה שיתרחשו ארועים מסוימים'. הציטוט מובא אצל: Ch. Pineau, *1956 - Suez*, Paris 1976, p. 137; פרפרזה מדויקת למדי מצויה גם אצל S. Lloyd, *Suez* 1956, p. 186

הפער שנפער בין המציאות הדוהרת ובין נסיונם של הבריטים לעצבה או לכל הפחות לְדָמוּתָהּ.

ההסבר היחיד למכתב חסר השחר הזה מצוי במצוקה מוסרית, מצוקתו של אידן ובעיקר מצוקתו של סלווין לויז, וברצונם העז לשוב ולאשש מציאות שהם ביקשו להאמין בקיומה אך היא הלכה וחמקה מידם. יתכן שסלווין לויז היה מוכן לוותר על כל העניין, אפילו באותו שלב מתקדם, ולהסתפק בהצעות הפשרה של דג המרשילד וביוזמתו לקיים פגישה נוספת עם שר החוץ המצרי.⁵⁷ אף-על-פי-כן, בלבו של אידן המשיכה לבעור תשוקתו להכות את נאצר; אם היה מוותר בשלב זה על הסכמי סוור, היה חייב להודות בכשלונו המאבק המר שניהל כבר שלושה חודשים; אך בשלהי אוקטובר, כך התברר, שוב לא יכול היה לספק את תאוותו אלא באמצעות גיוסה של ישראל למערכה שפתיחתה תאפשר לבריטניה ולצרפת להתערב ולהשתלט על התעלה. לעומת-זאת השימוש בישראל למען מלחמתו בנאצר היה מאוס בעיניו ופסול מכל בחינה. 'הסצנריו של של' היה אפוא בעיני אידן גשר בין הגשמת תשוקתו מזה ובין המנעות מהפרת איסורים שהוא ראה עצמו כפוף להם מזה. אכן, היה זה גשר צר מאוד; מנהיגי בריטניה אולי יכולים היו לצעוד על הגשר הזה – אבל רק אילו הייתה ישראל יוזמת את המלחמה בעצמה ורק אילו מניעה-שלה בלבד היו מכריעים את החלטתה לתקוף, רק אילו בריטניה באמת הייתה בבחינת מגיבה-גרידא על מצב שנוצר וחס וחלילה לא הייתה דוחקת בישראל.

במהלך הימים אשר חלפו אחרי נסיונו של אידן לרקום את הרקמה העדינה הזאת בפגישת 'הוטל מטיניון', התברר שהמציאות חזקה מכוונותיו החסודות של ראש-משלת הוד מלכותה. עתה מצאו הבריטים את עצמם רתומים בפועל לעגלתו של תכנון משותף לכל דבר; אך אידן לא רצה לסגת מכל העניין ומאן לוותר ולהקנע. במצוקתם ביקשו אידן ולויז להמשיך ולקיים את אשליית הגשר הצר: להמשיך ולהעמיד פנים כאילו הארועים שהם רוצים בהם מתרחשים מעצמם ולא מכוח מעורבותם. בשלב הזה נקלעו השניים להונאה-עצמית מובהקת. לכאורה תאפשר להם ההונאה-העצמית להמשיך ולדבוק בחפותם ואף להצהיר עליה בפומבי כאשר יִדְרְשוּ להסביר את מעלליהם, מבלי שהם עצמם יבחינו בשקר שהסתבכו בו. טעותם הטרגית הייתה נעוצה בכך שלא דברי לויז בסוור, אף לא דברי אידן לפנינו למחרת הם שעלולים היו להראות כאילו הם נושאים 'משמעות שתחרוג מעבר' לכוונותיהם – שכן כוונותיהם המקוריות עוצבו מכוח מצבם ומניעיהם והובהרו בנוכחותם ובעיקר בתוצאות של כל אלה. לכן מלים נוספות או מסמכים סודיים כלשהם לא יכולים היו לתקן את הרושם שאותן עובדות יצרו תוך ימים ספורים גם בעיני העולם כולו. לא היה כל סיכוי שמישהו יקנה בדיעבד את הפבריקציה שלהם. אף-על-פי-כן, הפבריקציה הזאת הייתה נחוצה להם, כנראה, בינם לבין עצמם. הם טיפחו אותה בלבם, כי היא שמרה למענם על אותה אשליה או מראית עין שאפשרה להם לחיות עם

57. כך גם פתח סלווין לויז את דבריו בפגישת סוור. הפגישה עם שר החוץ המצרי עמדה להתקיים בסוף החודש בז'נווה. ראה מ' בראון, אתגר ותגרה, עמ' 258-259.

התגלגלות הארועים וסיפקה אחיזה כלשהי לנסיונם להתכחש למציאות שהם עצמם יצרו.

יתכן שיש לפנינו מקרה מיוחד של 'הפחתת דיסוננס' (Dissonance Reduction) לפני מעשה. לאון פֶּסְטִינְגֶּר, אשר ביסס את התאוריה על התופעה הנפשית הרווחת הזאת, תאר אותה בעיקר בהקשר של מאמצי רציונליזציה שאנשים נוקטים לאחר מעשה, כדי להפחית את הדיסוננס הנוצר כאשר המציאות מפריכה אמונות שדבקו בהן בעבר.⁵⁸ אנתוני אידן וסלווין לויד היו מדינאים מנוסים מכדי שלא יחושו מראש, לפני מעשה, כיצד המציאות המתגלגלת מוליכה אותם בעליל במסלול התנגשות בלתי־נמנע עם אמונותיהם וכוונותיהם. לכן ניסו בדרך פתטית להמשיך ולעצב את המציאות עצמה או לפחות את דימויה, כדי למנוע סתירה בינה לבין מצפונם והבנתם באשר לצרכים המדיניים של בריטניה. בדרך־כלל מנהיגים נאלצים להצדיק ולתרוץ את כשלונותיהם בדיעבד. אידן ולויד הבחינו בכישלון ההולך ומתרגש עליהם בעודו באבו, אך מאחר שלא עצרו כוח לבלום את מהלך העניינים, רצו לכל הפחות להתנער מראש מן האחריות למה שיתחולל.

התום שלא היה

ממהלך העניינים אשר תואר עד הנה מתקבל הרושם שאידן ולויד ניסו נואשות לשמור על תוס־לב שלא היה. היו אלה יותר אשליה וסנוורים ופחות זדון וניסיון להוליך שולל. אחרי הכל, ההתקפה השרירותית על מצרים היא שהעלתה על המנהיגות הבריטית את חמת העולם ואת חמת בני עמה ולא דווקא הדרך הפתלתולה שהובילה אל ההתקפה ההיא. לולא התאמצו להסתיר את התהליך ונדחפו שלא בטובתם לשקר לידידיהם מעבר לים ומבית, לא היו מאשימים אותם בקנוניה, אלא רק בהכרעה מדינית שגויה. דווקא אותה התממות מתוך רצון לשמור על מידה מופרזת של לגליות לכאורה ועל חזות של הגינות בינלאומית היא שדחקה בהם להוסיף עוון על פשע. אידן היה לכוד בין תאוותו להביס את השליט המצרי, שאיים לדעתו על מעמדה של בריטניה במזרח־התיכון, ובין שאיפתו למצוא צידוק למהלך במונחי המוסר הבינלאומי ולחסוך מבריטניה את חמת זעמו של העולם הערבי. לפיכך הוא ניסה להכין לעצמו באורח מלאכותי מעין אליבי ולקיים את האשליה כאילו 'הספגנו' של' מתרחש מעצמו, כאילו בריטניה מופתעת מן ההתקפה הישראלית וכל מעשיה אינם אלא תגובה שבדיעבד על מצב שנוצר. בישיבת הקבינט שאישרה את מה שהוסכם בסוור הציג אידן את העניין במלים אלו: 'It now appeared ... that the Israelies were after all advancing their military preparations with a

58. L. Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance*, New York 1957; ראה גם: L. Festinger et al., *When Prophecy Fails*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1956

59 'view to making an attack on Egypt' [ההדגשה שלי, מ"ב]. ממש 'דאוס אקס מכינה', כאילו הבריטים לא היו מעורבים עד צוואר בתכנון ובהכנות, כאילו אידן לא ידע זאת ממקור ראשון וכאילו העיתוי לא נקבע לבקשתם המפורשת של הבריטים. אף-על-פי-כן, נראה שאידן לא ניסה להונות את חבריו אלא נצמד לאותה אשליה שלא היה מסוגל להמשיך ולתפקד בלעדיה. לא רק את הנייר של פרוטוקול סוור הוא שרף, אלא גם את נוכחותו בתוככי מחשבתו. אחרי הכל, זה לא היה הסכם אלא סתם 'רישומי דברים' לא-מחייבים וסלווין לוויד הרי הבטיח לו כי 'מאומה לא הוסכם בסוור' ואף חזר והבהיר הבהר היטב לצרפתים כי בריטניה איננה מבקשת דבר מישראל. בכותבו למנזים ימים אחדים מאוחר יותר 'We have made clear to Israel through diplomatic channels what our attitude would be, should hostilities break out', אידן כביכול איננו משקר ישירות, שהרי גם את פגישתו של סלווין לוויד עם בן-גוריון אפשר לכנות 'צינורות דיפלומטיים'; אף-על-פי-כן הוא אכן משקר, או לפחות מעלים עובדה מהותית וקריטית, הוא מעלים את שותפותם המלאה של הבריטים בדיוני סוור שהכינו את ההתקפה על מצרים. באומרו לידידו 'Our latest information is that Israel has accused Egypt of aggression and is delivering a counter attack', הוא מבקש לעורר רושם כאילו לא הייתה כל זיקה בין קבלת המידע ובין כוונותיהם של הבריטים. גם כאן הוא כביכול איננו משקר ישירות. המכתב למנזים הוא ניסיון מובהק לגלות טפח כדי לכסות טפחיים. מתוך ניסיונו להשלות את עצמו, יצא והשלה או ניסה להשלות אחרים.

במברק ישנו משפט אחד החושף לתומו את האמת המרה: 'I would much have preferred that the incident which has provoked this showdown could have been based on wider considerations which would have had a wider general appeal'. אכן, כל הפרשה הייתה לו לזרא, אך הוא כבר הסתבך ללא מוצא במבוכי השקר ולא יכול היה להציל את נפשו. יתכן כי הוא ידע אֶל-נכון שאפילו יידו רוברט מנזים, אשר יתמיד בנאמנותו ויתמוך בו גם בהמשך, לא יתן אָמון מלא בדבריו.⁶⁰

59. 'נראה עתה שהישראלים בסופו-של-דבר מתקדמים בהכנותיהם הצבאיות מתוך כוונה לתקוף את מצרים'. PRO, CAB 128, CM (56), 74th Mtg., 24.10.1956, Confidential.

Annex

60. ראה תרגום המברק למנזים בנספח להלן. הקטעים המצוטטים נמצאים בסעיפים 3, 7, 9, כסדר הופעתם כאן. במברק ישנו עוד קוריוז מעניין. למרבית האירוניה, אידן אינו מדבר שם על 'אולטימטום', אלא משתמש בביטוי Requirement, והשימוש במטבע לשון זו נבע מדרישה תקיפה שהציגה ישראל בשיחות סוור; בן-גוריון התנגד לכך שישראל תקבל 'אולטימטום' כאילו היא נאשמת בתוקפנות, ואידן קיבל את הדרישה והשתמש תמיד בתחליפים (כגון appeal או requirement); אולם במברק אישי וסודי ביותר הדבר נראה מוזר, שהרי כל העולם כבר קרא לתינוק בשמו. אידן כאילו חשש שבן-גוריון עלול לִירֵט את המברק ולתבוע את עלבוננו... קוריוז זה אולי ממחיש את דבקותו הקנאית של אידן בניסוחים פורמליים ואת הקפדתו הנוקדנית על שאלות של חוק בינלאומי, שסיבכו אותו, כפי שראינו, דווקא בשקרים אשר מהם הוא כה רצה להמלט.

אנו חייבים לקרוא דברים אלו, וכן את התבטאויותיהם של סלווין לויד ואנתוני אידן בפרלמנט, על רקע אותה מצוקה שניסינו לתאר בחיבורנו. כאשר אמר סלווין לויד בפרלמנט שממשלת הוד מלכותה לא הדיחה (incited) את ישראל לפתוח במלחמה, הוא לא רק ביקש להאמין בכך באמונה תמימה – היו לו בידו 'תעודות' שיכולות היו להעיד כי הוא ואנתוני אידן חזרו והודיעו שבריטניה איננה 'מזמינה' התקפה ישראלית. כאשר הוא טען שלא הייתה הסכמה מוקדמת, בינו לבין עצמו הוא ודאי נשען על העובדה הטכנית שבשיחותיו בסוור 'מאומה לא הוסכם' והפרוטוקול של סוור לא היה בבחינת 'הסכמה' אלא רק 'רישום דברים שנאמרו בשיחות'. אחרי הכל, ממשלת בריטניה מעולם לא אישרה את תקפותו של אותו מסמך. כאשר אנתוני אידן מכחיש בפרלמנט את ההאשמה בדבר מעורבות ממשלתו ב'מזימה בלתי-מכובדת', עלינו להניח כי באותו רגע הוא אומנם האמין שממשלתו לא הייתה מעורבת בכך.

אף-על-פי-כן, במבט לאחור אי-אפשר שלא להצדיק את האנשים אשר בשעתו לא האמינו לדבריהם; שהרי אחריותו של אדם או של ממשל אינה מתמצה רק בכוונותיהם הסובייקטיביות ובהצטיירות מעשיהם בעיני עצמם, והם בראש ובראשונה אחראים להשפעת מעשיהם על הארועים המתרחשים במציאות. 'הסצנריו של של' הוגשם ובמציאות הוא היה יסוד להתקפה משולשת ומתואמת של ישראל, צרפת ובריטניה על מצרים. זו המציאות שתָרשם בקורות העתים ובתודעת הכל.

'הסצנריו של של' היה לא רק תוכנית פעולה שהוגשמה, אלא אף נהפך בסופו-של-דבר לתדמית שקרית של המציאות שנתקעה בראשם של המנהיגים הבריטים. גנרל של המציא את 'הסצנריו' כדי לאפשר לבריטים לשמור על מראית עין כלפי חוץ, אך הבריטים נתפסו לאותה מראית עין כאילו היא אכן יסוד המציאות. הם דבקו בה כאחוזי דיבוק, לא רק משום שהיא הייתה חשובה להם ככיסוי ציני וכעלה תאנה לכסות בו את ערוותם כלפי חוץ, אלא גם משום שהיא הייתה דרושה להם כדי לפתות את עצמם לעשות מעשה אשר לפי נטיית לבם הטבעית אין לעשותו. היא הייתה דרושה להם כעין נְרְקוּזָה לפני ניתוח.

* * *

איֶדן ועושי דברו דבקו ב'סצנריו' גם לאחר שמטוסי בריטניה וצרפת החלו להשמיד את בסיסי מצרים ובכך השמידו גם את שארית הספק שעוד נותרה אולי בדבר 'הקנוניה'. אידן טרח לא רק להשמיד כל רמז לתאום מוקדם בדבר ההתקפה הישראלית, אלא גם תבע לנהל את המערכה תוך הפרדה גמורה בין פעולתן של בעלות-הברית האירופיות ובין פעולות צה"ל בסיני. כך, למשל, כאשר נודע לו כי מטוסים צרפתיים, שחנו בישראל בהתאם להסכם סוור, השתתפו במשימות בסיני כשהם עוטים את הסימנים המוסכמים של מבצע 'מוסקטיר', הוא שלח לגי מולה מתאה דחופה ובין השאר קבע: 'Nothing could do more harm to our role as peacemakers than to be identified in this way with one of the two

parties' ⁶¹ [ההדגשה שלי, מ"ב]. הדברים נשמעים כמעט כמו 'האנטי-לשון' בספריו של ג'ורג' אורוול.

האנגלים אף זעמו על כך שהצרפתים התירו הצבה של קציני קישור ישראלים בבסיסם בקפריסין; ומעשה בחיילים ישראלים שניסו להתקדם אל תוך הביצות שבקרבת התעלה כדי להציל טייס בריטי שמטוסו הופל, אך מטוסים בריטיים הרתיעו אותם מכוונתם עד שהגיע מסוק מאחת מנושאות המטוסים וחילץ את הטייס. ⁶² כאשר הציע אדמירל ברז'ו (Pierre Barjot) לזרז את כיבוש התעלה ולהקל על כוחותיו באמצעות מתן הרשאה לצה"ל לכבוש את קנטרה ואולי גם את פורט-תאופיק, המפקדים הבריטים אף לא אבו לשמוע. ⁶³

אנתוני אידן שילם על ההונאה-העצמית שנתפס לה בסיום טרגי של קריירה מדינית מזהירה, אולם המחיר היקר ביותר שבריטניה שילמה עקב ההונאה-העצמית של מנהיגי קשור במהלך המבצע עצמו ובכשלונו המביש. כדי לוודא שאיש לא יחשוד בקנוניה שנתקמה מראש, אָסר אידן על מפקדי צבאותיו לשגר את הספינות שהשיטו את צי הפלישה היבשתית לפני המועד שננקב באולטימטום, דהיינו 30 באוקטובר; ⁶⁴ ההפלגה של הספינות האיטיות ביותר מהבסיסים במלטה לפורט-סעיד אורכת כשמונה ימים; נחיתתם של כוחות היבשה לא יכולה הייתה אפוא להתבצע אלא שישה ימים לאחר תחילת ההפצצות האוויריות – כלומר לאחר שהעולם כולו היה כמרקחה והכל קמו עליו, רוב העם האנגלי וגם רבים מנאמניו של אידן עצמו, ותבעו ממנו להפסיק את פעולות האיבה.

תחת הלחץ המשולב מבית ומחוץ נכנע אידן ב-6 בנובמבר והורה לצבאו להעצר קילומטרים ספורים צפונית לאיסמעילייה. מסכת האשליות-העצמיות של אנתוני אידן היא שמנעה מבריטניה להשלים את זממה ולכבוש את התעלה. בהחלט יתכן כי גם כיבוש התעלה לא היה משנה את מהלך המאורעות מיסודו, שהרי מלחמתן של בריטניה וצרפת במצרים הייתה מעשה אַנכרוניסטי שנועד מראש לכישלון. אבל כיבוש התעלה לפחות היה חוסך לבריטים את ההרגשה הצורבת של מפלה צבאית, אשר הכפילה את המפלה המוסרית והמדינית שארצם נחלה.

* * *

61. 'דבר אינו עלול להזיק למעמדנו כמשכני שלום יותר מאשר הַזְדָּהוּת בדרך שכזאת עם

אחד מן הצדדים הלוחמים'. PRO, FO 800/727, Eden to Mollet, 1.11.1956

62. הסיפור מובא אצל מ' בראון, אתגר ותגרה, בטיסה הראשונה הנמצאת בחזקת המחבר, עמ' 843.

63. על פרשת ההצעות לקידומו של צה"ל אל עבר התעלה ראה מ' בראון, אתגר ותגרה, עמ' 318–320. קית קייל מקדיש פרק שלם להתנגשויות הללו בין המפקדים הבריטים למפקדים הצרפתים על רקע השאיפה הבריטית לדבוק ב'סצנריו'. ראה K. Kyle, *Suez*, chap. 22

64. למעשה הורשו מקצת הספינות להפליג קודם-לכן במסגרת של תמרון כביכול. ראה בעניין זה אצל K. Kyle, *Suez*, p. 374

המתח העצום אשר רבץ על אנתוני אידן מאז הלאמתה של חברת התעלה נתן לבסוף את אותותיו בכריאותו, שהייתה רופפת ממילא. בסוף נובמבר יצא ראש-ממשלת בריטניה לחופשת הבראה בג'מייקה וחזר לתפקידו רק במחצית דצמבר, לאחר שממלא-מקומו רב בטלר (R. A. Butler) נאלץ להפגוע ללחץ האמריקני ולהורות על נסיגת הכוחות הבריטיים מאדמת מצרים בלי שהתקיים ולו אחד מן התנאים המוקדמים שבריטניה הציבה.⁶⁵ תחושת המפלה הייתה קשה. בריטניה יצאה מכל ההרפתקה כשידיה על ראשה ומעמדה כמעצמה נפגע קשות. גם אנתוני אידן לא שב לאיתנו. מחלתו המשיכה להציק לו ולהתישו. הוא נאלץ להודות בינו לבין עצמו כי כבר אין לו המרץ הנחוץ למילוי תפקידו הקשה.⁶⁶ השאלות בדבר הקנוניה המשיכו להטריד את הציבור והוטחו בפני סר אנתוני במסגרות שונות. הוא המשיך להתגונן ולהכחיש מכל וכל. בדיון הפרלמנטרי האחרון שהוא השתתף בו לפני שפרש סופית מן החיים המדיניים, ב-20 בדצמבר 1956, הוא שב והכחיש בתוקף את דבר הקנוניה.

הדיון המר והמכאיב הזה התארך יותר מן הצפוי, משום שאידן התעקש על זכותו להשיב על כל השאלות הטעונות והמציקות שהופנו אליו במהלך הוויכוח ותוך כדי כך הלך והסתבך. הוא תאר את מהלך העניינים בימים שקדמו למערכה וניסה לשרטט שרטוט 'תמים'. הוא חזר והכחיש מכל וכל את הטענות שהיה תאום מוקדם כלשהו:

I wish to make it clear that there was no joint decision in advance of hostilities about the use of veto [at the UN Security Council]. There was no joint decision about the use of French Air Force in advance of hostilities.⁶⁷

כידוע לנו מרישומי השיחות בסוור דווקא נקודות אלו עלו במפורש בשיחות וישראל העמידה אותן כתנאי להשתתפותה. סר אנתוני אידן הלך והתדרדר במדרון השקרים התלול ומתוך כעין עיוורון ורצון לשכוח ולהשכיח, לעקור את האמת משורשיה, הוא אף חרג מן התחום האפור ושילח לחלל הבית שקר גמור:

65. כגון התביעה שהכוחות הבריטיים והצרפתיים ישותפו במסגרת כוח האו"ם ההולך ומוקם או התביעה שפינוי המכשולים מן התעלה יעשה באמצעות צי החילוץ הבריטי שהוכן במיוחד לצורך זה ועמד מוכן ומזומן למשימה.

66. לורד קילמור מספר: 'אידן אמר לי שלא מחלתו מפריעה לו, אלא אי-היכולת לחזור אל מרצו הרגיל'. 'He [Eden] put it to me that it was not illness but an inability to get back his ordinary vigour'. Lord of Kilmuir, *Political Adventure*, London 1964, p.

283. הציטוט מובא אצל R. Rhodes-James, *Anthony Eden*, p. 594

67. 'ברצוני להבהיר שלא קדמה לפעולות האיבה שום החלטה משותפת להשתמש בזכות הווטו [במועצת הביטחון]. לא הייתה כל החלטה משותפת להפעיל את חיל-האוויר הצרפתי לפני ההתפרצות של מעשי האיבה'. *Parliamentary Debates (Commons)*, Vol. 562, col.

I want to say it quite bluntly to the House that there was not foreknowledge that Israel would attack Egypt, there was not.⁶⁸

הַבְּיוֹגְרַף שֶׁל אֵידֵן, רוֹבֶרְט רוֹדְסֶגֶ'יימס (Robert Rhodes-James), מְנַסֵּה לְתַרְץ שֶׁקֶר גַּם זֶה בְּנֵאֲמָנוֹתָיו שֶׁל אֵידֵן לְהַבְטִיחַ כָּל הַצְדָדִים לְשִׁמּוֹר עַל סוּדוּיּוֹתָם שֶׁל דְיוֹנֵי סְוּוֹר,⁶⁹ אֲךָ גַּם הוּא נֹאֶלֶץ לְהוֹסִיף: 'Most seriously of all, Eden himself knew it was not true'. הוּא מְסַבֵּיר אֶת הַהֶחְלָקָה הַחֲמוּרָה הַזֹּאת בְּלַחֲץ הַנּוֹרָא שֶׁאֵידֵן הָיָה נֹתוֹן בּוֹ וּבְמַחֲלָתוֹ. עַל־פִּי עֲדוּתוֹ, חֲבָרֵי הַפְּרֶלְמֶנְט לֹא כְעָסוּ עַל אֵידֵן, אֲף־עַל־פִּי שִׁדְעוֹ הַיָּטֵב כִּי הוּא מְשַׁקֵּר; הֵם פְּשׁוּט כִּבְר לֹא הִתְיַחֲסוּ אֵלָיו בְּרִצְיָנוֹת.⁷⁰ אֶת הַדִּילֵמָה שֶׁל אֵידֵן הַגְדִיר בְּמִלִּים חֲדוֹת מְרִטִין וַיִּיט (Martin White), מְגִדוּלֵי הַחֹקְרִים הָאֲנְגְלִים בְּמַדְעַת הַמְדִינָה וּבְתוֹרַת הַיַּחְסִים הַבִּינְלָאוּמִיִּים בְּדוֹרֵנוּ:

In trying to preserve the political conditions of international life he became a doctrinaire; in trying to enforce moral conditions on international life he allowed himself to become unscrupulous.⁷¹

כֹּאשֶׁר אֲנִתּוֹנֵי אֵידֵן הִגִּישׁ לְמַלְכָּה בְּרֵאשִׁית יָנוּאָר 1957 אֶת הַתְּפִטְרוֹתָיו, רַבִּים חָשׂוּ רִגַשׁ עֲמוּק וְכֵן שֶׁל צַעַר, אֲךָ רַק מְעַטִּים מְאֹד נִיָּסוּ לְהֵנִיאוֹ מֵהַתְּפִטְרוֹת. תְּבוּסָתוֹ שֶׁל אֵידֵן לֹא הָיְתָה רַק תְּבוּסָה צְבָאִית וּמְדִינָתִית; הִיא הָיְתָה בְּרֵאשׁ וּבְרֵאשׁוֹנָה תְּבוּסָה מוֹסְרִית.

68. 'אני רוצה לומר לבית [הנבחרים] במפורש, שלא הייתה בידינו ידיעה מוקדמת שישראל

עומדת לתקוף את מצרים, לא הייתה בידינו ידיעה כזאת'. Ibid, cols. 1517-1518.

69. מעניין לציין שבנג'וריון חשב עד יום מותו שהוא הוא המגן על כבודו של אנתוני אידן באמצעות שמירה על סודות סוור. טענתו של רודס־ג'יימס אינה סבירה, כי לישראל לא היה מה להפסיד מפרסום הקורות בסוור.

70. רודס־ג'יימס עבד באותה שעה בפרלמנט הבריטי כמזכיר זוטרי. הוא נזכר: 'The Mood of the House ... was dismissive rather than hostile', Rhodes-James, *Anthony Eden*, p. 592 ('האווירה בבית [הנבחרים] הייתה מבטלת, לא עוינת').

71. M. White, 'Brutus in Foreign Policy - The Memoirs of Sir Anthony Eden', *International Affairs*, Vol. 36, No. 3 (July 1960), pp. 199-309. גם מרטין וייט מציין בצער את 'ההשמטות וההתחמקויות הרבות' המאפיינות את זכרונותיו של אנתוני אידן. שם, עמ' 300.

נספח: מברקו של אנתוני אידן לרוברט מנויס – 30.10.1956

סודי ביותר – אישי

דחוף

מברק יוצא מהמשרד לענייני הקומונוולת אל הנציב העליון של הממלכה המאוחדת באוסטרליה. המברק, מס' 1581, נשלח ב־30 באוקטובר 1956, שעה GMT 1405.

אנא העבר את המסר האישי והסודי ביותר מאת ראש־ממשלת הוד מלכותה אל ראש־ממשלת אוסטרליה:

1. שנינו יודעים כי מאז שנאצר קיבל נשק מצ'כוסלובקיה החל המזרח־התיכון לרתוח, עתה הוא גולש על גדותיו.
2. זה זמן־מה התברר שישראל החלה לגלות סימני עצבנות (became restive) וחששנו שמא תפנה נגד ירדן. זה היה מעמיד אותנו בפני מצב ה־ה־אסון, והיינו מוצאים את עצמנו נלחמים לצדה של ירדן, בהיותנו כפופים להתחייבותנו החוזית, ומצרים הייתה בעלת־בריתנו נגד ישראל המחומשת בחימוש קנדי וצרפתי ואשר צרפת תומכת בה. אתה מכיר היטב את המצב במזרח־התיכון ותוכל להבין אֶל־נכון איזה חלום בלהות הייתה אפשרות זו בעינינו.
3. דרך צינורות דיפלומטיים הבהרנו לישראל מה תהיה עמדתנו במקרה שיפרצו מעשי איבה.
4. בעשותנו כן –
  - (א) הזהרנו את ישראל לסלק לחלוטין את ידה מירדן. עשינו זאת באמצעות הצהרה פומבית, כי במקרה של תוקפנות ישראלית, יש בדעתנו לעמוד בהתחייבותנו לירדן על־פי החוזה. עתה השגנו מישראל הבטחה מפורשת שאין בכוונתה לתקוף את ירדן.
  - (ב) אמרנו לישראל שאיננו רואים עצמנו כבולים בשום התחייבות להגן על מצרים. נאצר (שאישר דברים שאמר קודם־לכן שר החוץ שלו לשגריר שלנו) אמר בחודש מרס האחרון לשר החוץ [סלווין לויז], שההצהרה המשולשת [משנת 1950] אינה מעניקה שום זכות ליוזמיה ואינה מטילה עליהם שום התחייבות. העיתונות שלו הצהירה, שמצרים לא תתיר לגייסות מערביים לבוא לעזרת מצרים.
5. הבהרנו שאיננו יכולים להרשות שמלחמה בין ישראל ומצרים תגרום לחסימת התעלה; שאנו והצרפתים נראה עצמנו נאלצים לדרוש משתי המדינות [מצרים וישראל] להפסיק את מעשי האיבה ולסגת מגדות התעלה, אם אכן יפרצו מעשי איבה באזור; שנשלח להן דרישה (requirement) ברוח זו ובמקרה של סרוב ננקוט צעדים צבאיים שיהיו דרושים כדי לאגף את הצדדים למלא אחר אותה דרישה.
6. יתכן ששני הצדדים יקבלו על עצמם את התנאים הללו.
7. המידע האחרון המצוי בידינו הוא שישראל האשימה את מצרים בתוקפנות ויצאה למתקפת־נגד. המצב נוזל, אך נעביר אליך כל מידע ברגע שיגיע לידינו.

8. במהלך השיחות הרבות אשר ניהלנו בעת שהיית כאן [בלונדון], הסכמנו שעניין הסואץ לא ימצא את פתרונו הראוי, אם לא תרוסן שאפתנותו של נאצר. ככל שהתארך המשאומתן וככל שהלכנו והתקרבנו לפתרון מוסכם – גברה דאגתה של ישראל. הם אינם רואים שום תקווה לעצמם בפתרון מוסכם והם בטוחים שהוא רק יקרב את חיסולם בידי נאצר, שיוקרתו והשפעתו על העולם הערבי יתגברו.
9. הייתי מעדיף עד מאוד שהארוע אשר עורר (provoked) את העימות הזה (this showdown) היה מבוסס על שיקולים רחבים יותר, שהכל גם היו מקבלים אותם יותר, אך היה זה בלתי־נמנע שבמוקדם או במאוחר התככים והפרובוקציות של מצרים יחוללו משבר. עלינו להתמודד עם הדברים כפי שאנו מוצאים אותם, ולידיעתך האישית (your private ear), כל הסימנים מעידים על כך שנאצר רחוק מהתמתנות. להפך, הוא מכין עצמו לתפוס עמדות כוח הרבה יותר נרחבות. בידי הצרפתים יש מידע שבסוריה מאוכסנים כלי נשק בשביל שתי דיוויזיות, בטווח [המאפשר] למתנדבים רוסיים להגיע במהירות. ניכרים לחצים רציניים של מצרים על לוב וסימנים של תככים נגד המלך בערב־הסעודית. הצרפתים ירטו זה עתה ספינה שהועמס עליה במצרים נשק המיועד למורדים באלג'יריה [בטעות נאמר במברק 'מרקו', מ"ב]. נמשך גם הלחץ על ירדן. לכוחות סוריה, ירדן ומצרים יהיה מעתה מפקד מצרי משותף. מתברר שהאיום שנאצר מציב למול העולם החופשי הוא ריאלי.
10. דאגתנו העיקרית בקשר לעניין החמור הזה היא להפסיק את הלחימה ולהבטיח את הביטחון בתעלת סואץ, שחיייהם של עמים רבים כל כך תלויים בה. אנו מתכוננים להעלות את כל הפרשה בפני האו"ם בדרך הנאותה ביותר.
11. בינתיים, על כל פנים, חיוני ודחוף לפעול מיד. לפיכך אנו והצרפתים לצדנו מציעים לשלוח דרישה לישראל ולמצרים ולתבוע מהן להפסיק לאלתר את מעשי האיבה ולסגת משני צדי התעלה. נוסיף ונבהיר כי אם יסרב אחד הצדדים, אנו שומרים לעצמנו את הזכות לנקוט פעולה צבאית שנמצא כי היא דרושה כדי לאלץ את הסרבן לציית.
12. אנו נוקטים צעד זה, משום שיש להפסיק את המלחמה הזאת לפני שהיא תתפתח לסכסוך רחב הרבה יותר, שיהיו מעורבים בו גם אחרים. אנו יודעים שאנו יכולים לצפות להבנתך המלאה למאמצינו להגביל את אזור הסכסוך ולגרום להפוגה, שתאפשר הסדר קבוע להרגעת האזור הסוער הזה.
13. מברק זה מיועד לעיניך בלבד. אני אשמור אתך על קשר יומיומי ואני מקווה שתאשר את כוונותינו. תמיכתך, עזרתך והמרצתך יעודדו אותנו להביא עניין זה לידי גמר מוצלח.